

1

Liberal Demokrasi Nedir?

Bu bölümde liberal demokrasinin genel mahiyeti tartışılıyor. İşe tanımlama sorunu ile başlıyoruz; önce ‘demokrasi’yi, sonra da ‘liberal demokrasiyi’ tanımlayacağız. Bu, demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi temel kavramlar arasındaki ilişkilerin analizine giden yolu açacaktır. Onu liberal demokrasinin mahiyetinin anlaşılmasında merkezi bir öneme sahip olan ‘çoğunluğun yönetimi’ konulu bir Ek izliyor. Fakat bu geniş bir konudur; dahası, oldukça karmaşık bir hale gelmiş olan ilgili konularda başı çekmektedir. Mekân darlığı tam bir analize imkân vermiyor; bu nedenle Ek’te temel meseleler vurgulanmakta ve daha ileri okumalar için yol gösterilmektedir.

1.1 ‘Demokrasi’nin Tanımı

İşe analiz edilecek konunun tanımını yaparak başlamak genellikle faydalıdır. Ancak söz konusu demokrasi (özellikle de liberal demokrasi) olunca, bir tanım yapmadan önce göz önünde bulundurmanız gereken bazı sıkıntılar vardır ve bu sıkıntılar tanımdan kaynaklanmaktadır.

‘Demokrasi’ kavramının tanımı genellikle karşıtlıklar üretmektedir. Buradaki sorunların her zaman sanıldığı kadar büyük olmadığını ileri süreceğiz; yine de bazı sorunlar şüphesiz vardır.

Başta şunu söylemek gerekir ki, hayli değişkenlik arz eden şartlarda, genellikle de rasgele kullanılan bir kelimeyi tanımlamak zordur. Siyasal sistemlere tatbik edilen -bizatihi kendileri karmaşık ve üzerinde düşünülmesi de genellikle müphem ve karman çorman olan- “demokrasi” gibi kelimeler için, bu özellikle böyledir.

Bundan başka ‘demokrasi’nin bizatihi kendisine özgü problemler vardır. Bunların ilk akla geleninden başlayabiliriz. Söz konusu problem bir tarihi anlam kaymasından ortaya çıkmaktadır. ‘Demokrasi’ teriminin kullanılışı, en azından 18. yüzyılın sonuna kadar, bugün ‘dolaysız demokrasi’ şeklinde adlandırılabilir bir formla sınırlıydı. Ancak bugün demokrasinin anlamına hem dolaylı hem de dolaysız temsil biçimlerinin dâhil olduğu aşikârdır (dolaylı ve dolaysız demokrasi bundan sonraki bölümde ele alınmıştır).

Başka bir zorluk, demokrasinin bugün hemen hemen evrensel bir tasvip görüyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sadece Birinci Dünya Savaşı’nın son demleri için geçerli değildir; bugün de pek az insan demokrasinin kötü bir şey olduğunu düşünmektedir. Haliyle bugün, sadece tasvip edilen bir sistemi ‘demokratik’ şeklinde niteleme temayülü vardır. Ancak bunu yaptığımız zaman, sistemin kendisi hakkında değil, sadece kendi bakış açımız hakkında kanaat serdetmiş oluruz. Bu durumda ‘demokrasi’nin kendisini tanımlayan anlamsal içerikten boşaltılıp, sadece bir ‘ünlem ifadesine’ (hurra!) dönüştüğü belirtilmektedir. Bunun sanıldığından daha az vaki olduğunu ve olduğunda ise ‘demokrasi’nin *yanlış kullanılmış* olacağını söylemek mümkündür (aşağıda demokrasinin doğru bir kullanımının ve tayin edilebilir bir anlamının var olduğu ileri sürülecektir). Dolayısıyla bu tip zorluklar kelimenin anlamından değil, yanlış kullanımından kaynaklanmaktadır.

Yanlış kullanım ise çoğu kez karışıklığa neden olabilmektedir. Bu karışıklık, şimdi değineceğimiz başka bir karışıklıkla ilintilidir.

Hayli yaygın olan bir kanaate göre ‘demokrasi’ o derece geniş kabul gören bir terim olmuştur ki, neredeyse anlamsızlık noktasına varan bir müphemiyete bürünmüştür. Neredeyse her siyasal (sadece siyasal da değil) örgütlenme tarzı, ‘demokrasi’ veya ‘demokratik’ olarak adlandırılmaktadır. En çok bilinen biçimiyle, bir yandan Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık ve öte yandan Sovyetler Birliği gibi birbirinden çok farklı siyasal sistemler, demokrasi olduklarından bahsetmektedirler.

Burada dile getirilen meselelerin bazıları gerçek güçlükler doğurmaktadır. Mamafih, bu güçlükler genellikle sanılan nitelikte ya da ciddiyette değildir ve onlara dair oldukça yaygın bir yanlış anlama söz konusudur. Aslında ‘demokrasi’ kelimesinin ‘gelişigüzel’ bir şekilde kullanımından kaynaklanan anlam farklılıkları hariç tutulursa, ihtilaflar görüldüğünden daha azdır. Kelimeye yaklaşım tarzlarındaki ihtilaf ile de onun anlamına yansımak zorunda değildir: o genellikle tatbik edildiği şeylere dair ihtilafları yansıtır. Hem ABD hem de SSCB ‘demokrasi’ diye adlandırıldığı zaman, bu adlandırma biçimi genellikle onların kendi siyasal sistemlerinin niteliği konusundaki farklı hükümleri ifade eder. Bir Amerikalı ve bir Rus ‘demokrasi’nin ‘halk tarafından yönetim’ demek olduğunda hemfikir olabilirler; fakat halk tarafından yönetimin hangi siyasal sistemlerde mevcut olduğu konusunda birbirlerinden çok farklı düşünebilirler.¹ Başka bir ifade ile, Batılı liberal demokratlar SSCB’yi demokrasi olarak nitelendiren birine şiddetle karşı çıkacaklardır; çünkü böyle birinin ne demek istediğini iyi bilirler: Kastedilen şey, SSCB’de halk yönetiminin mevcut olduğudur; bu iddia ise yanlıştır. Şayet ‘demokrasi’ kelimesinin bir anlamı olmasaydı, neyin kast veya iddia edildiğini bilmeyecek, dolayısıyla da yanlış olduğunu ileri süremeyeceklerdi.

Karışıklığın Nedenleri

Demek ki ‘demokrasi’nin anlamı sanıldığından daha az muğlaktır. Bunu kavrama noktasındaki eksiklik, *tanımlayıcı özellikler* ve *gerekli şartlar* arasındaki farkı bilmemekten kaynaklanmaktadır. Bir nesnenin tanımlayıcı özelliğinin, o nesneye doğru şekilde atfedilen bir kelimedenden geldiği söylenebilir; oysa gerekli şart, bir nesnenin mevcudiyeti veya hayatiyeti için var olması gerekli olan şeydir. Mesela kanatların varlığı, kelebeklerin tanımlayıcı özelliğidir (‘kelebek’ kelimesi anlam itibarıyla kanatsız bir yaratığa doğru bir biçimde atfedilemez). Ancak belirli bir derecede sıcaklığın varlığı, kelebeklerin hayatiyeti için gerekli bir şarttır. Aradaki fark gayet açıktır ve de gerekli şartlar konusundaki ihtilaf (kutuplarda yaşayan kelebeklere dair gözlemler ya da yeni soğuk iklim türlerinin muhtemel gelişimi burada örnek olarak verilebilir) ile de ‘kelebek’ kelimesinin tanımı üzerinde ihtilaf demek değildir. Ama konu ‘demokrasi’ olduğunda karışıklık artar. Çünkü gerekli şartlar konusundaki tartışmalar, sanki tanımlayıcı özellikler üzerindeki tartışmalarımız gibi *gözükebilir*. Fakat bu tartışmaların hakiki mahiyeti bilinirse, tanım konusunda hiçbir anlaşmazlık kalmaz. Mesela demokrasinin belli düzeyde bir kitle katılımını gerektirip gerektirmediği konusundaki anlaşmazlık, bize sanki tanımlayıcı özellikler üzerindeki anlaşmazlık gibi gelebilir. Fakat bu böyle olmak zorunda değildir: Yüksek düzeyli katılımın yokluğunda bile, demokrasinin var olup olamayacağı ya da varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda da gayet tabi anlaşmazlık çıkabilir (demokrasinin ne olduğu konusunda tam bir ittifak olduğu yerde demokrasi var olur).²

¹ Hikâyenin tamamı biraz daha karmaşıktır. Ayrıca “demokrasi” teriminin tatbik edildiği siyasal sistemlerin mahiyeti hakkındaki farklı hükümler ve bir siyasal sistemin halk iktidarını nasıl kapsayacağına dair farklı anlayışlar söz konusudur (bir sonraki bölümde yer alan “halk demokrasisi” fikrini tartışırken bunları göreceğiz). Mesela Graham’ın işaret ettiği gibi Rawls ve Dorkin, “üzerinde kemer oluşturulmuş bir demokrasi kavramı ve bununla ilgili birbirinden farklı muhtelif rakip anlayışlar arasında” fark gözetmektedirler [Rawls (1972) ve Dworkin (1978a)’e atfen Graham (1986)]. Demokrasinin “esasen kendisiyle rekabet edilen bir kavram olduğu” (Gallie 1955; Connolly 1983) söylendiğinde, benzer bir düşünce dile getirilmiş oluyor.

² Tecrüben ve mantiken gerekli şartlar şeklinde adlandırılacak şeyler arasında çok daha önemli bir ayrım olduğuna göre, durum aslında bundan daha karmaşıktır. Bu ayrım için bkz. Holden (1974), (s. 4) ve bu

Nihayet, karışıklığa neden olan son bir faktörün altını çizmek gerekir. Bu faktör, ‘tanımlama hatası’ diye adlandırılabilir. Bu aslında ‘demokrasi’nin anlamının, sadece demokrasi olarak nitelendirilen sistemlerin incelenmesi suretiyle bulunabileceğine dair yanlış inançtır. Bunun sıkça rastlanan örneği, “demokrasinin ne olduğunu bilmek istiyorsanız, sadece Amerika’nın ve İngiltere’nin politik sistemlerine bakmanız gerekir” şeklindeki fikirdir. Burada kökleri derinde olan bazı yanlış kanaatler vardır (Holden 1974). Ancak her şey bir yana, bu tarz bir fikir, İngiltere’nin veya Amerika’nın demokrasi olup olmadıklarını soramama saçmalından başka bir şey değildir: eğer ‘demokrasi’nin “İngiliz siyasal sistemi gibi bir şey” olduğunu kabul ediyorsak, İngiltere’nin bir demokrasi olup olmadığını soramayız. (Bu soruyu net olarak ‘evet’ şeklinde cevaplamak bir şeydir, bu sorunun anlamsız olduğunu ima etmek tamamen başka bir şeydir.) Maalesef bu tarz tanımlama hatalarına çokça düşülmektedir ve bu da ‘demokrasi’nin anlamı konusunda daha fazla kafa karışıklığına neden olmaktadır. Bu hata, dikkatsiz bir düşünce örneği olmasının yanı sıra, insanları ‘demokrasi’nin tanımının pek fazla kafa yormayı gerektirmediği şeklinde yanlış bir düşünceye sevk etmekte, aynı zamanda soruya da yanlış cevap vermektedir.

Tanımlama hatasına düşmekten kaçınmanın yollarından biri, ‘demokrasi’nin tanımını, ideal bir sistemin teferruatıyla tanımlaması olarak görmektir. Böylece mevcut siyasal sistemlerden hangisinin ideale yaklaştığını değerlendirebilme imkânı doğar. Dahl, nispeten ileri derecede demokratik olan bir siyasal sistemi ifade etmek için ‘poliarşi’ terimini türetmiştir. Hiçbir sistemin, ideali kusursuz mükemmeliyette yakalaması beklenemez, bu yüzden gerçek âlemde sadece poliarşiler (demokrasiler değil) vardır (Dahl 1956). Demokrasinin sadece bir ideal olduğuna dair bazı kanaatler (bakınız, not 1) de vardır. Ancak aşağıda da belirtildiği gibi, *genel kanaat* itibariyle demokrasinin var olamayacağına inanmak için özel bir neden yoktur (olup olmadığı veya nerde olduğu bir analiz farkı sorunudur).

Sonuç olarak, ‘demokrasi’yi tanımlamada muhtelif zorluklar vardır. Ancak bu zorlukların mahiyeti doğru bir şekilde tespit edildiği takdirde onlardan sakınmak ve tanıma nispeten açıklık kazandırmak mümkündür. Aksini tetai ettiren yönleri ve -aşağıda görüleceği gibi- ikinci derecede anlamları olmasına rağmen, ‘demokrasi’nin tayin edilmiş asli bir anlamı vardır (bunun delili, terimin anlamına dair teferruatlı bir araştırmada ortaya konmuştur [Christophersen (1966)]). Demokrasi teriminin ihtiva ettiği genel anlamlar manzumesi üzerinde yaygın bir ittifak vardır ve bu anlamlar bir tanım içinde kolayca hulasa edilebilir.

Tanım

‘Demokrasi’ kelimesi ilk kez M.Ö. beşinci yüzyılda Yunan tarihçisi Herodot tarafından kullanılmış olup, Yunanca ‘halk’ anlamına gelen *demos* ve ‘erk’ anlamına gelen *kratein* kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıkmıştır. Abraham Lincoln’un meşhur ‘demokrasi’ tanımı, “halkın halk tarafından halk için yönetim” şeklindeydi. ‘Halk için yönetim’ ve ‘halk tarafından yönetim’ deyimleri, ‘demokrasi’nin tanımları babında yaygın olarak kullanılmaktadır. Yönetim veya idare kavramını doğru bir şekilde kullanmak ve bu kavramda vazgeçilmez unsurun kararlar almak ve bu kararları uygulamak düşüncesi olduğunu kabul etmek suretiyle, tanıma daha açıklayıcı ve aydınlatıcı bir nitelik kazandırılabilir. Ayrıca ‘kaçamak ifadeler’ kullanmak suretiyle bazı zorluklar ve belirsizlikler ‘örtülebilir’. Mesela şöyle bir tanım önerilebilir: Demokrasi, halkın tamamının, pozitif veya negatif olarak, genel siyasetle ilgili konularda temel belirleyici kararları aldığı ve almaya yetkili olduğu bir siyasal sistemdir. Bu tanımla ve tanımın ortaya çıkardığı bazı sorunlarla ilgili yorumlar yaparak bu bölümü bitireceğiz (daha geniş bir tartışma için bakınız, Holden 1974).

İlk yorum, ‘yetkili olmak’ ifadesinin detaylandırılmasıyla ilgilidir (‘halk... temel... kararları ... alır ve almaya yetkilidir’). Demokrasiyi halkın zayıf veya güdük durumda olduğu bir diktatörlükten ayıran şey, halkın kararlar alma yetkisi ve ameliyesidir. Tehdit, karmaşa, isyan korkusu veya her ne sebeple olursa olsun, yöneticinin halkın isteklerine yer verdiği sistem, temel belirleyici kararların

ayrımın demokrasinin gerekli bir şartı olarak katılımı ilgili bir tartışmadaki rolüne dair bir analiz için yine bkz. Holden (1974), (s. 185–186).

halk tarafından alındığı bir sistemdir. Fakat böyle bir sistem demokrasi değildir; çünkü bu sistemde halk kararları almaya *yetkili* değildir. Yetkili olmanın bir anayasadan veya temel belirleyici kararların halk tarafından alınmasına *yetki veren* diğer asli normlar sisteminden kaynaklandığı söylenir. Anayasanın neyi emrettiği her zaman açık olmayabilir. Mesela İngiltere’de ‘anayasa’nın (denebilirse tabi) kararların halk tarafından alınmasına yetki vermediğini ileri sürmek mümkündür. Bununla birlikte böyle bir yetkilendirme, siyasal sistemin mevcut işleyişine olan engin ve sağlam bir inançla verilir ve bu inanç anayasanın kilit geleneklerine yansıtılarak sürdürülür (mesela partisi genel seçimde yenilgi almış bir hükümetin istifa etmesi geleneği gibi).

Bunun tersi de aynı derecede önemlidir. Yetkilendirmek tek başına yeterli değildir: Bir siyasal sistemi demokrasi olarak nitelendirmek için temel siyasal kararları halkın alması kadar, halkın bunları *gerçekten* alması da önemlidir. Kabul etmek gerekir ki, Amerika ve İngiltere gibi halkın temel kararları almaya yetkili olduğunda şüphe olmayan siyasal sistemlerde bu kararları halkın *gerçekten* alıp almadığını ve dolayısıyla onların gerçekten demokrasi olup olmadıklarını sormak mümkündür. Zira demokrasi görünümlü sistemler mutlaka demokrasidir diye bir şey yoktur.

İkinci yorum, “genel siyasetle ilgili önem arz eden temel belirleyici kararlar” düşüncesi üzerinde odaklanıyor. ‘Temel belirleyici kararlar’ ibaresi kendi başına az ya da çok açıklayıcıdır. Burada vurgu, olayların gidişatını fiilen belirleyen ve tali karar ve eylemlerin neşet ettiği asli kararlara yapılmaktadır. Kişisel hayattan örnek vermek gerekirse; tatile çıkmakla sonuçlanan bir tatil kararı (yani bir bütün olarak tatil olgusunu oluşturan karar, eylem ve olayların fiilen vuku bulduğu durum), temel belirleyici bir karar olarak nitelendirilebilir. “Genel siyasetle ilgili önem arz eden temel belirleyici kararlar”, asli siyasi kararlardır. Buradaki ‘önem arz eden’ ifadesinin ehemmiyetini biraz tartışalım. Öncelikle, bu tarz kararları alan varlık, en üstün siyasal güçtür. Söz konusu varlığın egemen olduğu veya egemenlik icra ettiği söylenir. Aslında demokrasi çoğu zaman halkın egemen olduğu ya da halk egemenliğinin mevcut olduğu bir siyasal sistem olarak karakterize edilir. Ancak egemenlik kavramı ile ilgili bazı sıkıntılar vardır.³ Üstelik bu sıkıntılar sadece temel siyasal kararları fiilen alma ve bu kararları fiilen almaya yetkili olma ilişkisini konu edinen en üstün *güç* ve en üstün *otorite*⁴ fikirleri arasındaki ayrışma ve örtüşmelerden ibaret de değildir. Söz konusu güçlüklerden dolayı bazıları egemenlik kavramından uzak durmayı salık vermiştir. Fakat kavramın kullanımı o derece yaygındır ki, bunu yapmak kesinlikle mümkün değildir; çünkü halk egemenliği ilkesi, demokratik düşünceye derinden işlemiştir.

Üçüncü yorum, anlam varyasyonlarını ‘örtmek’ için kullanılan ‘kaçamak ifadeler’le ilgili olarak önerilen ‘demokrasi’ tanımı üzerinedir. Mesela, “genel siyasete dair *önemli* kararlar” ibaresi, halkla ilgili karar almanın asli fonksiyonu konusundaki görüş karmaşasının üstünü örter. Bir uçta halkın sadece birkaç önemli konu ile ilgili temel belirleyici kararlar alabildiği bir demokrasi anlayışı vardır (nitekim bunlar yöneticilerin atanmasıyla ve onların izleyeceği po-litikaların genel çerçevesinin belirlemesiyle ilgili kararlardır). Diğer uçta ise halkın temel kararları tamamen rutin konularda (muhtemelen referandum gibi aygıtların yardımıyla) alabildiği bir demokrasi anlayışı vardır. Aynı şekilde, “pozitif ya da negatif” ibaresi, siyasanın kaynağı konusundaki farklı görüşleri örtmek için kullanılır. Bir yanda si-yasanın halktan kaynaklanması gerektiğini belirten ‘pozitif’ anlayış vardır: bu, politika önerilerini halkın sunduğu anlayıştır. Diğer tarafta ise halkı sadece politika önerilerine cevap veren taraf olarak gören ‘negatif’ anlayış vardır. Burada kastedilen şey ise halkın, yöneticiler tarafından önlerine konan öneriler arasından tercih yapmasıdır: Dolayısıyla burada politikayı halk önermez; onun yaptığı tek şey, başka bir merci tarafından önerilen bir politikayı onaylamaktan ibarettir.

‘Halk’ın Anlamı

Son yorum, bizim önerdiğimiz ‘demokrasi’ tanımındaki ‘halk’ kelimesi ile ilgilidir. Şüphesiz bu önemli bir kavramdır. Ama bu aynı zamanda kolayca bir araya gelemeyen ve zaman zaman da

³ Egemenlik anlayışı için bkz. mesela Stankiewicz (1969) ve Hinsley (1986).

⁴ Mesela bkz. Holden (1974), s. 10–11.

yekdiğerine zıt olan görüşleri harmanlayan bir kavramdır. Ayrıca bireyci ve toplumcu halk anlayışları arasındaki önemli zıtlıklara da değinmemiz gerekiyor. Burada anlayış farklılıklarına yol açan bir diğer yorum farkını da belirtmemiz gerekir; çünkü bu anlayış farklılıkları, bireyci-toplumcu ayırımını tam da ortadan bölmektedir. Bu farklılık, ‘halk’ kelimesinin kapsamına gerçekte kimlerin dâhil olacağıyla ilgilidir. ‘İlgili halk’ ise belli bir durumda demokratik niteliği kabul edilmiş olan devlete bağlı ve onun tarafından sınırları çizilmiş bir varlıktır.⁵ İlgili toplumun hâlihazır tüm üyelerinin halkın içine dâhil edilmesi gerektiğini varsaymak mümkündür. Fakat ‘tüm yetişkin üyeler’ nitelemesi üzerinde hemen ittifak sağlanabilir. Aslında ‘halk’ın anlamı hayli geniş varyasyonludur ve yetişkin üyelerin tümünü her zaman kapsamaz. Orijinal ve arketip demokrasi olarak kabul edilen Kadim Atinalılarda toplumun sadece küçük bir azınlığı halk kavramına dahildi; yabancılar, köleler ve kadınlar hariç tutulmuştu. Herhangi bir toplumun yüzde ellisini teşkil eden kadınlara oy hakkı modern toplumlarda nispeten son dönemlerde verilmiştir: Amerika’da 1920, İngiltere’de 1918 (fakat burada bayanlar erkeklerle aynı düzeye ancak 1928’de gelebilmişlerdir) ve İsveç’te 1971 (bu ülkede kadınlar oy hakkını ancak genel seçimlerin yapıldığı yılda kullanabilmişlerdir). ‘Halk’ terimi Aristo’dan sonra ‘yoksul’ ya da ‘yoksul insanlar’ anlamını taşıyan bir içeriğe sahip olmuştur. Aristo’ya göre ise halk (poor), “yabancı, köle veya kadın taifesinden olmayanlardır”. Bu anlam, demokrasiyi proleterya diktatörlüğü ile özdeşleştiren Marxist-Leninist düşüncede tekrarlanmaktadır. (Bkz., aşağıdaki 2. bölüm.) Bu yaklaşım aynı zamanda halkı genellikle ayak takımı şeklinde karakterize eden anti-demokratik düşünceye de yansımıştır. Bunun tersine, ‘halk’ kelimesi bazen de yoksullardan ziyade orta sınıfları kastetmek için kullanılmıştır. Böylece terim, toplumda çakılı bir kazığı olan ve bu nedenle de toplumun hakiki üyeleri olan (örneğin mülkiyet sahipleri) kişileri ifade etmek için kullanılmış olmaktadır.⁶

Anlamdaki bu çeşitlilik sonuçta neye işaret etmektedir? ‘Halk’ kelimesine bu denli farklı anlamlar yüklendiğine göre, siyasal sistemler, hayli çeşitli olan toplum halitalarıyla, demokrasi sayılabilecekleri siyasal bir niteliğe sahip midirler? Mesela Schumpeter’e göre, yönetme yetkisinin az ya da çok seçimlerin kazanılmasına bağlı olduğu herhangi türden bir siyasal sistem demokrasi sayılabilir (Schumpeter 1976). Schumpeter’e göre bariz şekilde bir azınlık yönetiminin söz konusu olduğu bir yer bile demokrasi olabilir; çünkü burada siyasal gücü elinde bulunduranlar, ‘halkı’ kendilerinin oluşturduğunu düşünmektedirler. Buna göre Güney Afrika bile demokrasi sayılabilir! Bu tarz bir görüş elbette kabul edilemez. Zira birilerinin hariç tutulması halinde, ‘halk’ın ifade ettiği anlamın keyfi bir mesele olacağını inkâr etmek zor gözüküyor. Yetişkin olmayanları hariç tutmanın çok yaygın bir kabul gördüğünü zaten belirtmiştik. Peki, başka bir kategoriye (kadınlar, zenginler, fakirler, köleler, herhangi bir deri rengine sahip olanlar veya her neyse) hariç tutmak da eş düzeyde keyfi bir tutum değil midir? Burada bu sorunun cevabı, tartışmaya açık olmak kaydıyla, üç husustan bahisle verilmiştir.

Birincisi, ‘halk’ teriminin anlamı tarihsel bir değişime uğramıştır. Demokratik teorinin gelişimi, evrensel oy hakkı talebinin artmasına bağlı olmuştur. Eskiden durumun ne olduğu bir yana, bugün demokratik düşüncede ‘halk’, hemen hemen değişmez şekilde neredeyse tüm yetişkin nüfusu ifade etmektedir (Kadim Atinalıların demokratik statüsü bile ‘halk’ anlayışının demokratik olmamasından dolayı şüpheyle karşılanmaktadır).

İkincisi, anlamdaki bu değişimin (genişlemenin) anlaşılır nedenleri vardır. Bunlar, demokrasi argümanlarının bizatihi kendisiyle örtüşen nedenlerdir. Bu nedenler, toplum üyelerinin mümkün merteye büyük bir bölümünün siyasi kararların teşkilinde yer almaları gerektiğine dair görüşün dayanaklarıdır. Demokratlara göre çok belirgin bir şekilde ehliyetsiz olmadığı sürece herkesin siyasal karar alma sürecine katılması gerekir. Örneğin Schumpeter ehliyet konusunun “bir kanaat ve derece meselesi” olduğunu ileri sürüyor (Schumpeter 1976) ancak burada önemli olan, demokratların bu konuda objektif bir mutabakata ulaşabilme kapasitelerinin var oluşudur. Bu,

⁵ Aslında bu ifade, demokrasinin devletin gerekli bir formu olup olmadığı sorusundan başka, hayli müşkül pesenk bazı noktalara da parmak basmaktadır (mesela bkz. Dahl ve Tuft (1973) ve Whelan (1983).

⁶ Mesela bkz. Spearman (1957).

halkın üyelik tahditleri ile ilgili olarak yapılan düzenlemelere de yansımıştır; öyle ki bu tür düzenlemeler, demokratlar tarafından bile yapılmaktadır: Çocuklara, delilere ve –daha az bir kesinlikle- suçlulara oy hakkı vermeme konusunda birbirleri ile yarış içinde olan anlayışların var olduğu, genellikle kabul edilmektedir. Burada değinilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi bu dışlamalar, siyasal karar oluşturmada bazı insanları neyin ehliyetsiz kıldığı konusunda çok genel bir mutabakatı yansıtmaktadır: bu insanlar, ilgili düşünce süreçleri açısından yetersizdirler (bazen suçluların bizzat kendileri tarafından toplumdan dışlandıkları ileri sürülmekle birlikte bu konuda yaygın bir mutabakat yoktur). Dahası –asıl önemli nokta burasıdır-, siyasal karar oluşturmada ehliyetsiz oldukları hususunda herkesin mutabık olabileceği bazı kişiler olabildiği halde çocuklar, deliler ve bir ölçüde de suçlular, böyle bir mutabakatın söz konusu olduğu tek birey kategorisini temsil etmektedirler. Değinilmesi gereken ikinci nokta şudur: Bir kategorinin kesin sınır *yeri* konusundaki tartışma, dışlanacak olan birey kategorisi tartışmasına delalet etmez. Hangi düzeyde bir ‘irrasyonelite’nin delilik sayılacağı ve hangi yaşın- 18, 21 veya her neyse- yetişkinliğin başlangıcı olduğu hususundaki ihtilaf, delileri ve çocukları siyasal karar oluşturma sürecinden dışlama hususundaki mutabakatı sorgulama konusu etmez. Herhalde hiç kimsenin üç yaşındaki bir çocuğa oy hakkı verecek hali yoktur.

Demokratik ‘halk’ anlayışının keyfi değil, makul olduğu görüşünün arkasında yatan üçüncü husus daha karmaşıktır. Ama biz meseleyi mümkün mertebe basitleştirelim. Liberal demokratik teoride ‘halk’ anlayışı genel olarak ‘bireyci’dir. Bu konuyu daha sonra tartışacağız. Fakat şimdilik şu kadarını söylemek gerekir ki, bu anlayışa göre ‘halk’ sadece bir bireyler topluluğudur ve kelimenin ifade ettiği anlam tümüyle bundan ibarettir. Sorun da zaten buradan doğuyor: hangi bireyler? Görmüş olduğumuz gibi, bazı bireyler kelimenin kapsamının dışında bırakılmıştır. Ancak ‘kollektif’ halk anlayışları da vardır. Burada halk, tıpkı toplum gibi, aynı ‘sınırlara’ sahip olan kollektif bir varlıktır. Hattı zatında insanlar belirli bir zaman aralığında belli bir toplumun tek tek üyeleri değil, aynı zamanda geçmişin ve geleceğin de üyeleridir; tıpkı bu üyelerin her birinin içinde buldukları kurum, yapı ve kültürün üyeleri oldukları gibi. Bu askeri bir alaya benzer; alay belli bir zaman diliminde kendisine hizmet etmek için içinde bulunan bireylerden daha çok şey ifade eder: bir alayın geçmişteki ve gelecekteki mensupları, tarihi, gelenekleri, görenekleri ve benzeri şeyler, onun varlığının vazgeçilmez unsurlarıdır. Yoksa belirli bir alay herhangi bir alaydan nasıl ayırt edilebilirdi ki? Demek ki, söz konusu kolektif halk anlayışları toplumun tümünü kucakladığına göre, belli bir dönemde bir toplumun içindeki tüm bireyler otomatikman kelimenin kapsamına dâhil edilmiş oluyorlar. Bu tarz bir anlayış liberal demokratik teoriye yabancıdır. Bu tür bir anlayışı ancak liberal demokratik olmayan bir teori bünyesinde barındırabilir (bkz., bölüm 2) ve bu tür şeyler ancak demokratik olmayan veya anti demokratik olan teorilerde bulunabilir. Fakat burada asıl önemli olan nokta, bu anlayışın, en üstün otoritenin halka ait olduğu fikriyle birleşme ihtimalidir. Oysa bu, liberal demokratik görüşün tam aksine, söz konusu üstün otoritenin halka siyasi karar oluşturma yetkisi verdiği anlamına gelmez. Aksine, halkın otoritesi bu kararları alanlara meşruiyet kazandırır. Kararları alanlar, tıpkı bazı Ortaçağ krallık anlayışlarında olduğu gibi, halkı sadece sembolik olarak temsil edebilirler.⁷ Böyle bir yapıda kararların halk tarafından alınmasında bir sorun olmadığına göre, karar almada ehliyet sorunu ortaya çıkmaz ve tüm bireyler ‘halk’ anlayışının kapsamına sorunsuz bir şekilde dâhil edilebilirler. Dolayısıyla bu, üstün otoriteyi elinde bulunduran ve kapsamına çok açık bir şekilde tüm bireyleri dâhil eden bir ‘halk’ konseptidir. Tamam, bu kavram demokratik veya liberal demokratik teorinin bir parçası değildir; fakat *üstün otorite* fikrinin demokratik teoride de bulunmasından dolayı, demokratik teorinin içinde yer alan kavramları etkilemektedir. Ayrıca bu kavram, en fazla sayıda kişiyi –ki bunlar ‘halk’ın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir- kapsama dâhil etmeye dair fikirleri meşrulaştırmaya meyletmektedir.

Dolayısıyla, ‘demokrasi’nin tanımı açısından ‘halk’ın ağır basan anlamı, yetişkin nüfusun tümünü –veya tüme yakınını- kapsamaktadır. Fakat tali bir anlamın da var olduğunu bilmemiz

⁷ “Sembolik temsil” için mesela bkz. Birch (1972). “Temsil” konusunu önümüzdeki bölümde tartışacağız.

gerekir. ‘Sıradan insanlar’ anlamındaki ‘halk’ anlayışına daha önce değinilmişti. Ancak bu anlayış o derece kalıcı olmuştur ki, bu ‘sıradan halk’ fikri –her ne kadar tali bir anlam ise de- tıpkı ‘halktan biri’ ifadesinde olduğu gibi, halk kavramının anlam muhtevasına dâhil edilmelidir.

Demokrasinin Tali Anlamı

‘Demokrasi’nin tanımı konusuna son vermeden önce, tıpkı ‘halk’ teriminin olduğu gibi ‘demokrasi’ teriminin de şimdiye kadar ele aldığımız asli anlamının yanında bir de tali anlamının olduğunu belirtmemiz gerekir. Burada demokrasinin asli anlamı ile eşitlik arasında çok yakın bir ilişki olduğunu göreceğiz. Ama bundan farklı olarak –ya da tersi, onun gelişimi ile birlikte- eşitliğin söz konusu olduğu bir toplumda mutlaka demokrasinin de var olduğu şeklinde tali bir ‘demokrasi’ anlamı da vardır. Denebilir ki, demokrasinin asli anlamında, bir demokraside eşitliğin olacağı *ima* edilmektedir. Demokrasinin tali anlamında ise, ‘demokrasi’ kelimesi tamı tamına eşitliğin mevcut olduğu bir toplumu ifade etmektedir. Ayrıca burada eşitlikten kastedilen, sadece politik değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik eşitliktir.

1.2. ‘Liberal Demokrasi’yi Tanımlamak

‘Demokrasi’nin tanımını görmüş olduğumuza göre, şimdi asıl konumuz olan ‘liberal demokrasi’ye dönmenin zamanı gelmiş demektir. Burada özgürlük, demokrasi ve eşitlik kavramları arasındaki ilişkilere kısaca bir göz atacağız. Liberal ve liberal olmayan demokrasi formları arasındaki karşıtlıklar ise ileriki bölümün konusunu teşkil edeceğinden, burada birkaç kelimeyle geçiştirilecektir. Burada iki temel nokta üzerinde duracağız.

İlk olarak, ‘liberal demokrasi’nin tanımı, farklı siyasal bakış açılarının etkisiyle karmaşık bir hale gelmiştir. Bu karmaşıklık, bizzat ‘demokrasi’nin tanımını etkileyen zorlukların bile üzerinde ve ötesindedir. Bu nedenle liberal demokratlar –liberal demokrasinin en iyi siyasal sistem tarzı olduğunu düşünen kesim- liberal demokrasiyi, mümkün *tek* demokrasi biçimi olarak görme eğilimindedirler. Onlara göre demokrasi olarak nitelendirilen diğer siyasal sistem tarzları sahtedir. Genel kanaat, onların hiçbir surette demokrasi olmadıkları yönündedir. Öte yandan liberal demokratları eleştirenlere göre, asıl sahte olan liberal demokrasinin bizzat kendisidir. Bu kesim, ‘liberal demokratik’ rejimleri, demokratik olmayan sosyal ve siyasal tarzları maskeleyen hileler oldukları gerekçesiyle dışlamıştır. Burada ortaya çıkan önemli bazı meselelerin değişik yönleri sonra tartışılacaktır. Fakat bu farklı bakış açılarının varlığının ‘demokrasi’ ve ‘liberal demokrasi’ arasındaki ilişkileri nasıl çetrefil hale soktuğu daha şimdiden görülebilmektedir.

İkincisi, ‘liberal demokrasi’, şimdiye kadar ‘demokrasi’nin sinoniminden ziyade, bir nitelemesi olarak görülmüştür. Bu nedenle liberal demokrasi demokrasiyi, ancak onun çok dar bir türü olarak ifade edebilir. Yine de, görmüş olduğumuz gibi, birçok liberal demokrat, liberal demokrasiyi çoğu kez demokrasiyle eşdeğer tuttuğuna göre, bu her zaman çok net değildir. Fakat nazik durumlarda, örneğin bireysel özgürlüklerle ilgili problemler ortaya çıkıp, siyasal iktidarı sınırlama gereği duyulduğunda, birçok liberal demokrat ‘liberal demokrasi’nin bu iki bileşenin birbirini tamamlayabileceğini kabul edecektir.

Bu meselenin esası şudur: Klasik anlamda siyasal sistemlere izafe edildiği biçimiyle ‘liberal’ sıfatı, siyasal erk ve otoriteyi sınırlandırma ihtiyacına odaklanmış bir bireysel özgürlük meselesine işaret eder.⁸ Bu klasik bakış açısı itibarıyla liberaller, yönetimin güç ve otoritesini sınırlandırmanın istenen bir şey olduğunu düşünenlerdir. Sınırlandırma tipik olarak, hükümeti yazılı bir anayasa ve/veya haklar bildirgesi gibi aygıtlar aracılığıyla düzenlemeye tabi kılmak suretiyle yapılacaktır. Dolayısıyla böyle düşünen bir liberal demokrat, demokrasiyi en iyi yönetim biçimi olarak gören ama demokratik bir yönetimin bile sınırlandırılması gerektiğine inanan kişidir. Bir liberal demokrata göre, bir demokraside yönetim, halkın taleplerini dillendirir; ama yönetimin gücü yine de sınırlandırılmalıdır. İleride liberal ideallerin gerçekleştirilmesi için demokrasinin *gerekli* görüldüğü bir diğer liberal demokrasi anlayışının da var olduğunu göreceğiz. Ancak liberal de-

⁸ Liberalizmin mahiyeti ile ilgili olarak bkz. mesela Gray (1986b).

mokraside yönetimin önemli bir oranda sınırlandırıldığı da bir gerçektir. Burada yatan düşünce, bu sınırlamanın demokrasiye getirilen bir sınırlamadan ziyade, demokrasinin gereği olan bir sınırlama olduğudur.

Klasik bakış açısından ‘demokrasi’, devlet iktidarının *merciini* ifade eder.⁹ Bu merci mesela halk olabilir. Oysa ‘liberal’, devlet gücünün *sınırlandırılmasını* ifade eder. Dolayısıyla bu bakış açısından demokrasi, temel siyasal kararların halk tarafından alındığı, fakat bu kararlar üzerinde tahditlerin olduğu bir siyasal sistemdir. Önceki ‘demokrasi’ tanımımızı da hatırlatan daha net bir ifadeyle ortaya koymak gerekirse; bu anlayış açısından liberal demokrasi (a) önemli siyasal meselelerle ilgili temel belirleyici kararları pozitif veya negatif olarak halkın aldığı veya almaya yetkili olduğu; ve (b) halka ait meşru otorite alanı sınırlı olduğuna göre, halkın bu kararları sınırlı bir alanda aldığı -veya sadece almaya yetkili olduğu- bir siyasal sistemdir. Şüphesiz bu tanım klasik liberal demokrasi anlayışını karşılamaktadır. Fakat ileride özgürlük ve demokrasi arasındaki ilişkilere daha yakından baktığımızda bu tanıma bazı rötuşlar yapmak gerekecektir.

Halkın otoritesinin neden sınırlandırılması gerektiğiyle ilgili olarak liberal siyasal düşünce içinde farklı teoriler vardır. Tarihi olarak bu teorilerden en önemli ikisi, bireysel haklarla ilgili teoriler ve John Stuart Mill’in bireysel özgürlük savunusudur (bakınız, Bölüm 4). Bunlardan bireysel haklar ile ilgili teoriler, bireylerin bir takım temel haklara ve yetkilere sahip olduklarını ileri sürer. Buna göre herkes hayatın belirli alanlarında dilediğini yapma gibi temel bir ahlaki hakka sahiptir. Tanrı tarafından emredilen ve herkes için bağlayıcı bir evrensel ahlaki kod olan doğal hukuk, John Locke’dan (1632–1704) itibaren söz konusu hakların temeli veya zemini sayılmaktadır [bakınız, D’Entreves (1967), Sigmund (1971) ve Finnis (1980)]. Bu nedenle bireylerin haklarına “doğal haklar” denmiştir. Son dönemlerde bu fikir bazı yeniliklere konu olmakla birlikte, doğal hukuk kavramının geçerliliğine dair bazı şüphelerden dolayı, bugünlerde çoğunlukla “insan hakları” kavramı kullanılmaktadır. Ancak sosyal ve kültürel farklılıkları ne olursa olsun, her insanda var olan bazı temel beşeri özelliklerden dolayı, tüm bireylerin bazı temel haklara sahip oldukları fikri burada da ısrarla korunmaktadır [Bireysel haklar için bakınız, Raphael (1967), Kamenka ve Tay (1978), Tuck (1979), Pennock ve Chapman (1981), Champbell (1986) ve Lomasky (1987)]. Bireysel haklar teorisyenlerinin, kamu otoritesinin müdahalesinden korunmasını savundukları bireyin hayat alanının kesin sınırı konusu biraz tartışmalıdır. Bu alan, bireyi temel değer olarak ele alan farklı, faydacı bir teorik yaklaşım olan John Stuart Mill’in (1806–73) taslağının aşağı yukarı aynısıdır. Mill, tam bir bireysel haklar teorisyeni değildir.¹⁰ Ama *Özgürlük Üzerine* (Mill 1982) adlı meşhur eserinde bireysel özgürlük alanının tespitine yönelik pratik bir prensip teklif etmiştir: Birey, başkalarını rahatsız etmeyecek alanlarda dilediğini yapma konusunda serbest bırakılmalıdır [Mill’in özgürlük prensibi için bakınız, Ten (1980) ve Gray (1983)]. Modern dönemlerde John Rawls, benzer bir mahfuz bireysel özgürlük alanı savunusunu, adalet teorisi ile temellendirmiştir [Rawls (1972); ayrıca bakınız, 4. Bölüm].

Liberal demokratik teori ve pratik içerisinde, siyasi müdahale alanının sınırlandırılması, halkın siyasal karar almada yetkilendirilmesi ve bunlar arasındaki bağlantı konularında farklı açıklama tarzları vardır. Burada bu konulara giremiyoruz; fakat belirtilmesi gereken temel nokta şudur: Klasik olarak tam işleyen bir liberal mokraside (a) halk belirli alanlarda kararlar almaz ve (b) bu, halkın söz konusu kararları ilgili alanlarda almada yetkili olmayışı nedeniyledir. Bir diğer önemli nokta, bu yetki kısıtlamasının farklı şekillerde ifade edilebilmesidir. Yazılı bir anayasada ya da bir haklar bildirgesinde yer alabilecek kısıtlamalardan daha önce bahsedilmişti. Bunlar Birleşik Dev-

⁹ Daha doğru bir ifadeyle “devlet iktidarının kontrol mahalli” dememiz lazım. Buradaki asıl mesele, bizim alakadar olduğumuz iktidarın devlete atfen bir anlam ifade etmesidir; bir mokraside halk devleti kontrol eder, dolayısıyla iktidarın sahibi halktır.

¹⁰ Burada işaret edilen nokta, Mill’ in bireysel özgürlük alanını sınırlandırmak için açık bir şekilde doğal haklardan başka –faydaya dayalı- düşüncelere müracaat etmesidir. Ancak Mill’in siyasal teorisinin, mesnet itihaz edilen hakların hilafına her hal-ü karda faydacı olmadığı söylenebilir (mesela bkz. Ten (1980) ve Ryan (1983)).

letlerde önemlidir. Fakat geniş bir mazhariyete konu oldukları takdirde bu mekanizmalar, kendiliğinden efektif olabilecek önemli bazı fikirler barındırırlar. Yazılı bir anayasası veya bir haklar bildirgesi olmayan İngiltere için durum tartışmalıdır. Kısıtlamanın bu ülkede efektif olup olmadığı, ya da Amerikan sisteminin sırf geniş ölçüde kabul gören bazı önemli fikirleri barındıran anayasal mekanizmalardan dolayı mı efektif olduğu, daha ileri tartışma konuları doğurur.

Liberal demokrasi anlayışının ne ifade ettiğini ana hatları itibariyle ortaya koymuş bulunuyoruz. Ancak mahiyetini ve önemini daha net kavrayabilmek için, kavramsal çerçevesiyle ilgili hayli sıkıntı verici bazı meselelere bakmamız gerekiyor.

1.3 Üç Anahtar Kavram

Liberal demokrasi anlayışı üzerinde düşündüğümüz veya çalıştığımız zaman, cevaplandırılması gereken bazı önemli ve netemeli problemler ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışın birbirinden önemli ölçüde farklılık arz eden bazı mütemmim cüzlerinin olduğundan bahsetmiştik. Problemler de zaten buradan geliyor. Bu problemler bundan sonraki üç bölümde tartışılacaktır.

Tartışmamız, bu problemlerin en önemlileriyle –üç anahtar kavram olan demokrasi, özgürlük ve eşitlik arasındaki ilişkilerle- sınırlı olacaktır. Şüphesiz demokrasi ve özgürlük kavramlarının liberal demokrasi anlayışında çok önemli rolleri vardır. Daha önce bunların birbirleri ile olan ilişkileri hakkında bir şeyler söylemiştik. Daha az belirgin olan konu ise eşitlik kavramının oynadığı roldür. Oysa bu kavram da merkezi bir öneme sahiptir ve bu önem sadece diğer iki kavram arasındaki gerilimlerde oynadığı rolden gelmiyor. Eşitlik demokrasi ile yakından alakalıdır ve her ne zaman demokrasi ile özgürlük arasında bir gerilim söz konusu olursa, bu genellikle özgürlük ile eşitlik arasındaki gerilimmiş gibi görülür. Şimdi bu konulara biraz daha yakından bakalım.

Demokrasi ve Eşitlik

Evvela, eşitlik demokrasi ile nasıl bir ilişki içindedir? ‘Eşitlik’ kavramının anlamını tayin etmek bizatihi zor bir iştir fakat kavramın temel özelliği yeterince açıktır. [Eşitlik için bakınız, Williams (1962), Tawney (1964), Pennock ve Chapman (1967), Rees (1971), Rae (1981) ve Norman (1987).]. Eşitlik ‘aynılık’la ve onun doğru algılanmasıyla bağlantılıdır: Şeyler (kişiler, gruplar veya her neyse) önemli yönleri itibariyle aynı iseler eşittirler ve eşitlik prensibi, önemli yönleri itibari ile aynı olan şeylere eşit muamele edilmesi gerektiğini ileri sürer. Bu demektir ki söz konusu şeyler, aynı oldukları yönleri için aynı muameleye tabi tutulmaları gerekir. Şüphesiz buradaki ‘önemli’ ve ‘ilişkin yönler’ terimleri, sıkıntılara ve tartışmalara yol açan bazı noktalara işaret etmektedir. Demokrasi ve eşitlik ile ilgili bir tartışmada yer alması gerekli olan hususların bir kısmını içermekle birlikte, söz konusu konulara giriş yeri burası değildir.

Eşitlik prensibi demokratik inançta önemli bir rol oynamıştır. Bütün insanların eşit yaratıldığı inancı, Amerikan Özgürlük Bildirgesinin “hikmeti kendinden menkul” hakikatlerinden ilkidir. Aslında demokratların tipik eşitlik inançları, “çift yönlü” bir inançtır. Birincisi, çoğu demokrat, eşitlik ilkesinin -yani tüm insanlara eşit muamele edilmesi gerektiğinin- özünde geçerli olduğunu savunurlar. İkincisi, demokratlar bu ilkenin en iyi ancak bir demokraside gerçekleştirileceğini ya da sağlanabileceğini savunurlar. Bu yüzden onlara göre eşitliğe bağlılık, demokrasiye bağlılıkla yakından ilişkilidir (bakınız, 4. Bölüm).

Söz konusu ilişki, genellikle demokrasi ile eşitlik arasındaki bağın ikinci unsuruyla, yani “eşitlik, kararların halk tarafından alınması anlayışını beraberinde getirir” şeklindeki varsayım ya da tezle bağlantılıdır. Bu, daha önce bahsi geçen ve 3. bölümde geniş bir biçimde tartışılmış olan liberal demokratik teorinin halkla ilgili ‘bireyci anlayışından’ gelmektedir. Bu anlayışta halk sadece belirli sayıdaki bireylerden oluşmaktadır. Şöyle ki, eğer kararları halk – *tüm* halk, yani halkın sadece bir kısmı değil, tümü- alacaksa, siyasal topluluğu oluşturan tüm bireyler bu sürece dâhil edilmelidir. Bu demektir ki, her bir bireyin eşit söz söyleme hakkı olmalıdır. Aksi takdirde kararlar, tüm nüfus içindeki bir grup –tüm halktan daha küçük bir sayı-, yani aşırı söz hakkı olan kişiler tarafından alınmış olacaktır. Bunun direk ifadesi, demokrasinin ayırt edici bir özelliği olarak geniş kabul gören “bir kişi bir oy” ilkesidir. (Siyasal eşitlik fikri ile ilgili şu anda ayrıntılarına giremeyecek iki

önemli mesele vardır. Birincisi, liberal demokrasilerde halk seçimi ile ilgili olarak hemen hemen her zaman değişiklikler olmasından doğan sorunlar vardır. Burada ele alınan temel meselelerin muhtelif yönleri bu bölümün Ek'inde tartışılmıştır. İkincisi, bunlardan başka siyasal eşitliğin derecesi ve gerçekliği ile ilgili bazı sorunlar vardır. Mesela, eşit oy verme hakkı tek başına tam bir siyasal güç eşitliğini ifade veya garanti eder mi? Bu tarz problemler özellikle 3. Bölümde ele alınmıştır.)

Bu yüzden demokrasi ile eşitlik arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Söz konusu ilişki o kadar güçlüdür ki, 'demokrasi' bazen siyasal eşitlik aracılığıyla *tanımlanır*. Tartışmaya açık olmakla birlikte, siyasal eşitliği, demokrasi ile bağlantılı bir özellik –arzu edilen bir özellik- ama tanımın asli unsurlarından olmayan bir özellik olarak görmek daha doğru ve kesinlikle daha az kafa karıştırıcı olacaktır. Aslında siyasal eşitliğin varlığı, bir sistemin demokrasi olarak nitelendirilebilmesi için 'mantıken gerekli bir şart' olarak görülebilir (Holden 1974). Ancak tekrar belirtmek gerekir ki, bunu siyasal eşitliğin tanımlayıcı bir özelliği olarak görmekten ayrı tutmak faydalı olacaktır. Başka bir ifadeyle 'demokrasi', mesela 'halk tarafından yönetim' şeklinde *tanımlanabilir* veya bu tanım daha önce önerildiği şekilde detaylandırılabilir. Ancak halk tarafından yönetiminden söz edebilmek için önce siyasal eşitliğin var olması gerekiyor. Bunun ne şekilde ve ne ölçüde olacağı ise ayrı bir konudur.

Tabi bunu söylerken, (önceden de görmüş olduğumuz gibi) demokrasinin asli tanımında eşitliğin önemli bir özellik teşkil ettiği bazı örneklerin var olduğunun da bilinmesi gerekir. Tekrar belirtmek gerekir ki, bu bir birincil/asli ve tali/yardımcı anlam meselesidir. 'Halk tarafından yönetim' veya bunun detaylandırılmış hali asli anlamdır, ama başka anlamlar da vardır. Ancak asli anlamla bağlantılı olmakla birlikte tali anlamların da var olduğunu söylememize yetecek kadar kalıcı ve tutarlı bazı 'demokrasi' anlamları/kullanımları mevcuttur. Dolayısıyla demokrasinin, içinde siyasal eşitlik bulunan bir sistemi *ifade ettiği* şeklinde bir anlam da vardır. Örneğin Tocqueville onu genellikle bu anlamda kullanmıştır.¹¹ Başka eşitlik türlerine işaret eden anlamlar da vardır. Bu anlamlar bazen 'ekonomik demokrasi' ve 'sosyal demokrasi' kavramlarıyla anlatılmıştır. Açıklaması bazen zor olmakla birlikte, bunlar kabaca ekonomik ve /veya sosyal eşitliğin söz konusu olduğu sistemleri veya durumları ifade ederler. Bu eşitlik biçimleri arasında ayırım yapmanın genellikle zor olmasına ve anlamların birbirine karışma eğilimi göstermesine rağmen, kavramların ifade etikleri anlamlar kabaca bunlardır.

Kayda değer önemde olan bir konu da, siyasal olanlarla, diğer eşitlik türleri arasındaki ilişkiler konusunda bazı görüşlerin varlığıdır. Genellikle ekonomik ve/veya sosyal eşitlikten mahrum bir siyasal eşitliğin sözde eşitlik olduğu; bu nedenle siyasal eşitlikle bağlantılı olan veya onunla tanımlanan anlamda demokrasinin de bir yanıltmaca olduğu kabul edilir. Siyasal eşitliğin kendi başına gerçek bir eşitlik olmadığı, ekonomik ve/veya sosyal eşitliğin yokluğunda esasen siyasal eşitliğin de olamayacağı iddia edilmektedir. Bu tarz fikirler ve bunlar tarafından ortaya konan sorunlar 3. Bölümde tartışılacaktır. Farklı eşitlik türleri ise bu bölümün ileri aşamalarında tartışılacaktır.

'Sosyal demokrasi', 'ekonomik demokrasi'den farklı anlamda kullanıldığı zaman, sosyal eşitliğin var olduğu bir durumu ifade eder. Kabaca söylemek gerekirse bu, statü ve/veya 'sosyal avantajlar' gibi konularda pek az farklılıkların bulunduğu sınıfsız bir toplum veya onun gibi bir şeydir. 'Sosyal demokrasi' aynı zamanda 'demokratik sosyalizm' ile birlikte de kullanılabilir. Burada onun anlamıyla ilgili ilave unsurlar olabilir: Terim, arzu edilen bir durum olarak sosyal eşitliği ifade etmesi yanında, bunun olması/gerçekleşmesi anlamını tazammun eden fikirleri de anlatabilir. Bu demektir ki, sosyal eşitliğin sağlanmasında kastedilen yöntem, yukarıdan dayatma veya devrim değil, demokratik araç ve yöntemlerdir.

¹¹ Tocqueville (1805–59) demokrasi, eşitlik ve özgürlük arasındaki ilişkiler konusunda çok önemli bir teorisyendir. Amerika'da Demokrasi (Tocqueville 1968) adlı eseri çok etkili olmuştur. Bu eser Dahl (1985)'de analiz edilmiştir.

‘Ekonomik demokrasi’ bazen sosyal eşitliğin ekonomik yönlerini anlatmak için kullanılır; yani sosyal eşitlik, ekonomik kaynaklarda eşitliği ifade eder. Ancak kavram çoğu zaman başka bir anlamda, ‘demokrasi’nin asli anlamı ile ilave bağlantıları olan bir anlamda da kullanılır. Bu kullanım şekliyle ekonomik eşitlik, ekonomi veya en azından çalışma şartları ve işyerinin idaresi gibi, ekonominin bir bireyi direkt olarak etkileyen yönleri üzerindeki kontrol eşitliğini ifade eder. Söz konusu ‘kontrol eşitliği’, devletin genel yapısını –özellikle ‘endüstriyel demokrasi’ veya işçi katılımının artışı gibi olgularla- etkilemeyen ve onu devletin işçilerin denetimi altındaki otonom üretim birimleri tarafından ikame edildiği anarko-sendikalizme dönüştürmeyen sosyal mekanizmalardan herhangi birini ifade edebilir. Aslında ‘ekonomik demokrasi’yi burada ‘demokrasi’nin asli anlamının özel bir biçimi olarak görmek de mümkündür. Bu durumda ‘temel belirleyici kararlar’ ekonominin idaresini, ‘halk’ da işçileri (burada yine ‘halk’ın tali anlamını görüyoruz) ifade etmektedir. Ekonomik demokrasinin bu türünün devlet –tercihan demokratik bir devlet- içinde veya devleti ve onun faaliyetlerini ikame etme adına Anarko-sendikalizm içinde işleyeceği düşünülebilir. Bu ve benzeri düşünceler, liberal demokrasiye yöneltilen Marksist eleştirilerin tartışıldığı 3. bölümde tekrar gündeme gelecektir.

Demokrasi ve Özgürlük

Şimdi tekrar özgürlük kavramına dönelim. Liberal demokrasi anlayışı, özgürlük ve demokrasi kavramlarını birbirine iliştmeye çalışır. Aslında bunlar birbirine uyan ve yekdiğerini büyük oranda destekleyen kavramlardır. Ancak bundan önce bu iki kavramın çatışabildiğini de gördük. Şimdi bu ilişkiye ayrıntılı bir biçimde bakacağız. Bu, demokrasi ile özgürlük arasındaki ilişkilere ve –bu ilişkiler genellikle örtüşmekle birlikte- bunlardan kaynaklanan sorunlara bakış açımızı netleştirecektir.

Tanım meselesi önemli problemler ve ihtilaflar doğurmaktadır. İzleyen tartışmada bazı temel noktalar ele alınacak olmakla birlikte burada bunlara girilmeyecektir.¹² Mevzuyu basitleştirmek için ‘özgürlük’ün sosyal bir bağlam içinde hürriyet anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla ‘bireysel özgürlük’ bireylerin sosyal ve özellikle de siyasal çevreleri ile alakalı hürriyetlerini ifade eder. ‘Özgürlük’ün self-determinasyon anlamına geldiği söylenebilir: Özgür kişi, ne yapacağına kendisi karar veren kişidir. Farklı özgürlük tanımları, self-determinasyonun mahiyeti ile ilgili farklı açıklamalardan, bireyin çevresinden ve bu çevrenin bireysel self-determinasyona müdahale etme veya etmeme şekillerinden kaynaklanmaktadır.

Liberal demokrasi anlayışının ‘bireyci’ bir halk yaklaşımını temsil ettiğini ve buradaki mevzunun, demokrasi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişkiler olduğunu görmüş bulunuyoruz. Kolektif bir varlık olarak ‘halkın özgürlüğü’ mevzubahis olduğunda, demokrasi ile özgürlük büyük oranda örtüşür: Halkın self-determinasyonu, kendisi ile ilgili belirleyici kararları kendisinin almasını ifade eder. Şimdi birinci ilişkiyi kısaca ele alacağız.

Belirtmek gerekir ki, bireysel özgürlük ile sınırlı yönetim arasında çok yakın bir ilişkinin var olduğunu peşinen kabul ediyoruz. Bu kabul, ileride değişik açılardan topa tutulacak; fakat birçok liberal demokrata göre bunun böyle olduğu apaçık ortadadır. Şimdilik bu varsayımla ilerleyeceğiz ve bireysel özgürlüğe yönelen tehdidin ancak ve aslen devletten veya yönetimden geldiğini,¹³ bu yüzden de bireysel özgürlüğün, yönetim erkinin sınırlandığı yerde ve ölçüde var olabileceğini veya var olma ihtimalinin olabileceğini kabul edeceğiz. Bu şekilde bakıldığında, bireysel özgürlük ile demokrasi arasındaki ilişkinin, sınırlı hükümetle demokrasi arasındaki ilişki ile aynı olduğu görülür.

¹² Hürriyet veya özgürlük kavramı için bkz. Cranston (1967) ve Ryan (1979). Aşağıdaki metinde işaret edilen “negatif” ve “pozitif” özgürlük anlayışları arasındaki ayrım Berlin (1969) tarafından ortaya konmuştur. Bu ayrımın bir eleştirisi için bkz. Cullum (1972) ve Baldwin (1984).

¹³ Bu bağlamda “devlet” ve “hükümet” terimlerini birbirlerinin yerine kullanma eğilimi vardır. Konunun gerekli kıldığı yerlerde buna biz de uyacağız. Burada kavramsal çakışmalar kadar, önemli kavramsal farklılıklar da vardır ama burada bunların ayrıntısına girmeye gerek yok.

Şimdi de özgürlük ile demokrasi arasındaki benzerliklere dönelim. Bu iki kavramın bazı yönlerden birbirinin içine geçtiği aşikârdır ve biz şimdi bu yönlerden bazısına bakacağız. O kadar açık olmayan şey, bu iki fikir arasında zorunlu olarak kavramsal ilişkilerin olup olmadığı ve bunun ne zaman ve ne ölçüde zorunlu olduğudur.

Önümüzdeki bölümün tartışma konusunu teşkil eden ve tartışmamız açısından merkezi önemi haiz olan ilişkilerin en önemlilerinden biri, liberal ile liberal olmayan demokrasi düşünceleri arasındaki ilişkidir. Bu ilişki, halkın karar alabilme imkânları hususundaki temel fikirlere dairdir. Buradaki temel nokta şudur: Bir liberal demokrat, halk tarafından karar alınmasının, ancak halkın istediği kararları almada özgür olduğu ve halka farklı bakış açıları sunma özgürlüğünün bulunduğu ortamda anlamlı olduğunu düşünür. Eğer bir demokrasiden bahsediliyorsa konuşma, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü ve benzeri özgürlüklerin var olması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Diğer bir ifadeyle, bir demokraside bireysel özgürlüklerin sunulması gerekir. Demokratik bir sistemde bireysel özgürlüğün daha geniş anlamda korunup korunmadığı hususu ise aşağıda tartışılacaktır.

Kavramsal olarak çok sıkı olmamakla birlikte, demokrasi ile özgürlük arasındaki bir diğer bağlantı, 'halk'ı ve 'yönetim'i ayrı ve potansiyel olarak düşman birimler olarak görme eğiliminden doğmaktadır. Bu eğilim özellikle Anglo-Amerikan ve 'Kıta Avrupası'nın farklı demokratik teori anlayışlarını yansıtmaktadır (bu bakış farklılığının niteliği ile ilgili olarak bakınız, 2. Bölüm). Söz konusu bakış farklılığı, yönetimi halkın bir *aracısı/acentesi* gibi gören Kıta Avrupa'sına has demokratik teori anlayışını ortaya koyarak anlaşılabilir. Bu anlayışta yönetim, halkın kendisi aracılığıyla faaliyette bulunduğu basit bir araçtır. Dolayısıyla nasıl ki bir piyanistin elleri piyanonun mütemmim cüzü ise, yönetim de halkın mütemmim bir cüzüdür. Anglo-Amerikan anlayışta ise yönetim halktan ayrı olan ve onu idare eden bir birimdir. Belirli demokratik teori türleri arasındaki bu önemli farklılıklara rağmen, bu değişik görüşler (kolay olmamakla birlikte) bir arada var olmaya meyyaldır ve bunların arasında fark edilmesi zor bir med-cezir söz konusudur. Halkın yönetimden ayrı olduğu düşüncesi, halkın yönetimden bağımsız bir şekilde faaliyette bulunabildiği ve yönetimin halk tarafından düşürüldüğü durumları temsil etmektedir. Bu düşünce, John Locke'un siyasal felsefesinde önemli yeri olan bir düşüncedir. Lock'a göre halkın gücü, yönetime karşı isyan hakkında yatar; eğer yönetim bireylerin temel ve doğal haklarına saldırarak haksız muamelede bulunursa veya böyle bir eyleme giriştiği zaman, halkın bu yönetime karşı isyan hakkı doğar. Lock, liberal demokratik teoride çok önemli bir şahsiyettir (bakınız, 2. Bölüm). Ancak o, tam anlamıyla bir demokrasi teorisini olmaktan ziyade bir öncüdür; çünkü saf demokratik teoride halk gücünü seçim sandıklarında ortaya koyduğuna göre, isyan hakkını onaylamak mümkün değildir.

Yönetimin halktan ayrı ve onun potansiyel düşmanı olarak görüldüğü her durumda, özgürlük ile demokrasi arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğer hükümet halkın "üzerinde" ise ve onu idare ediyorsa, halkın da kendisine uygulanan bu gücü sınırlandırmaya yetecek kadar gücü vardır. Son tahlilde halkın gücü yönetimin gücünden fazladır; çünkü temel belirleyici kararları halk almaktadır. Temel kararları halkın alması ve yönetimin gücünün sınırlanması fikirleri burada birleşmektedir. Böylece yönetim halkın gücüne *binaen* var olmaktadır. Bu anlayışta demokratik hükümet sınırlı hükümettir ve özgürlük de demokrasi tarafından korunan bir gerekliliktir. Ancak, bu görüşün daha önce kısaca değinilmiş olan, yekdiğeriyle bağlantılı ve tartışılmaya açık iki varsayıma dayandığını da bilmek gerekir.

Söz konusu varsayımlardan birincisi başta işaret ettiğimizdir: Özgürlüğe yönelecek tek ciddi tehlike yönetimden gelir. Klasik liberal teorideki anahtar düşüncelerden biri şudur: Bireylerin birbirlerinin özgürlüklerine saldırımlarını önlemek için yönetimin varlığı gereklidir ancak yönetimin bizzat kendisi de bireysel özgürlük için tehlikelidir; yönetim gerekli bir kötüdür. O bireysel özgürlüğü korumak için teşkil edilmiştir ve ancak bu sınırlı fonksiyonuna bağlı kaldığı sürece kuruluş amacına sadık kalabilir. Fakat bir kez kurulduğu zaman korkunç bir tehlike potansiyelini de bünyesinde taşır: Bireysel özgürlüğe saldırı niteliği taşıyan türlü yollarla gücünü suiistimal etme potansiyeli.

İkinci varsayım ise şudur: Kimin özgürlüğünün tehlike altında olduğu sorusunun gayet sade ve anlaşılır bir cevabı vardır; bu, halkın özgürlüğüdür. Meseleyi farklı bir açıdan ortaya koymak gerekirse, varsayım şöyledir: Mademki halkın özgürlüğü ile bireyin özgürlüğü aynı şeylerdir, öyleyse halkın özgürlüğüne yönelen tehlikeler, bireyin özgürlüğüne yönelmiş olan tehlikelerdir. Fakat bu varsayım bireyci halk anlayışı ile mezcedilebilir nitelikte değildir; üstelik bireyin halk tarafından baskı altına alınabileceği izlenimini vermektedir. Bu nokta biraz irdelenecektir.

Yönetimle halk arasındaki ilişkilere dair diğer görüşler nelerdir? Yönetimin halkı idare eden bir birimden ziyade onun bir acentesi/aracı olduğu yaklaşımı, demokrasi ile özgürlük arasındaki ilişkilere dair farklı bir anlayış getirmektedir. Bu anlayış her ne kadar daha çok Kıta Avrupasına has bir teorik yaklaşımı tedai ettiriyorsa da Anglo-Amerikan demokrasi düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. ‘Acente’ fikri devletle ve hükümetle ilgili düşüncelerle büyük oranda iç içe geçmiştir ve haddi zatında herkesin çoğu zaman anlamadan da olsa, zaman zaman kullanmaya meylettığı bir fikirdir.

Bu fikir demokratik teoride kullanıldığında, özgürlük ve demokrasi arsında öz-yönetim ve self-determinasyon yoluyla bir ilişki kurulmuş olur: Kendisiyle ilgili kararları kendisi alan -özgür- birey, öz-yönetim sahibidir. Burada bireysel özgürlük, yönetim faaliyetinin içinde yer almamayı değil, tam tersine bu faaliyete iştirak etmeyi ifade eder. Bireyler sadece yönetim sürecine tabi oldukları zaman değil, bu süreçte yer aldıkları ve dolayısıyla bunda sorumluluk üstlendikleri zaman özgürdürler. Eşitlik ve özgürlük konusuna geldiğimizde göreceğimiz gibi, bu düşüncüyü öz-yönetimin özgürlük alanını genişlettiği diğer anlayış biçimleri ile de irtibatlandırmak mümkündür.

Belirtildiği gibi, “self determinasyon görüşü” Anglo-Amerikan demokratik teorisinde bulunabilir. Ancak bu görüş aynı zamanda söz konusu demokratik teoriye (yani ‘pozitif’ özgürlük anlayışı üzerine odaklanan düşüncelere) büyük ölçüde yabancı olan fikirlerle de yakından ilişkilidir ve doğrusu onlardan farksızdır. Pozitif özgürlük anlayışı Kıta Avrupasında önem arz eden bir anlayış olup, aşağıda daha detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Fakat burada bir noktayı belirtmemiz gerekir. Bu nokta, pozitif anlayışın Anglo-Amerikan teoriyi acze düşüren bir mesele ile uğraşmadaki rolü ile ilgilidir. Çünkü bireysel özgürlük ile öz-yönetim ilişkisine dair ‘Anglo-Amerikan anlayışı’, halkın özgürlüğünden farklı bir bireysel özgürlük meselesini tam olarak halledememiştir. Oysa pozitif özgürlük anlayışı, Anglo-Amerikan teoride sorun olan bir hususu aşmış, dolayısıyla da ‘çözmüş’ olan fikirler ihtiva etmektedir. Bireysel özgürlüğün halkın özgürlüğünden başka bir şey olduğu yerde (Bireyci halk anlayışında olduğu gibi), bireyin öz-yönetimi (self-determinasyonu) de halkın öz-yönetiminden başka bir şeydir. Bu ikisi arasında ilişki olduğu elbette doğrudur. Ancak pozitif özgürlük anlayışına odaklanan fikirlerin yoklunda, sırf halk kendi kararlarını alıyor diye bireyin de kendi kararlarını almış olacağı söylenemez. Çünkü bu durumda birey aslında *halk tarafından* yönetilmektedir. Anglo- Amerikan liberal demokratik teorisinde¹⁴ özgürlük ile demokrasi arsında öz-yönetim prensibi yoluyla farazi bir bağlantı kurulduğu sürece, bu nokta tam olarak anlaşılabilir (aslında bu nokta tam olarak hiç anlaşılammakta ve genellikle de es geçilmektedir).

Bu örneğin de gösterdiği gibi, liberal demokratik teori içinde önemli gerilimler vardır. Bu gerilimler özgürlük ile demokrasi arsındaki yakın ilişkilerle bir aradadırlar. Onların kaynağı, liberal anlayışa has devlet iktidarı ile bireysel özgürlük arsındaki karşıtlıkta bulunabilir. Özgürlük de hukukun suskunluğunda ve yönetim gücünün sınırlı olduğu ölçüde söz konusu olabilir. Görmüş olduğumuz gibi fikir, bireyleri yekdiğerinden korumak için devletin zorunlu olduğu, fakat bu koruyucu fonksiyonuyla sınırlandırılması gerektiği şeklindedir. Bireysel özgürlük devlet iktidarının yokluğuna bağlıdır: O sadece ve sadece bireyin, yönetimin gücüne tabi olmadığı alanlarda var olabilir.

¹⁴ Burada “Anglo-Amerikan liberal demokratik teori” ile “liberal demokratik teori” arsında özel bir ayırım yapılmıyor. Çünkü “Kıta Avrupasına has” demokratik teorisinin gerçekten *liberal* demokratik teori olduğu tartışma götürür. Ancak bu çelişkili ve karmaşık bir konudur, dolayısıyla bunun tartışması önümüzdeki bölüme tehir edilecektir.

Haliyle demokrasi bir *devlet şeklidir* ve bu temel bir noktadır. Bireysel özgürlükle devlet arasındaki temel gerilim demokraside de vardır. ‘Demokrasi’ tanımının devlet iktidarının halk eliyle *belirlenmesini* ifade ettiğini belirtmiştik. Fakat ‘liberal demokrasi’den ayrı bir ‘demokrasi’ tanımı devlet gücünün *sınırlanması* ile ilgili hiçbir şey söylemez. Halkın yönetimin gücünü sınırlandırmayı isteyeceği varsayılabilir. Eğer böyle ise, bir demokraside halkın bu isteği gerçeğe dönüştürecek güce sahip olması gerekir. Aslında bu varsayım, yukarıda tartıştığımız birinci tür (yönetimin halktan ayrı ve onun potansiyel düşmanı şeklinde görüldüğü) halk ve yönetim anlayışı ile bağlantılı demokrasi-özgürlük ilişkisine has bir varsayım gibi durmaktadır. Halkın yönetimin yetkisini sınırlamayı isteyeceği aslında çok muhtemeldir fakat onların bununla tutarsız başka isteklerinin de olmayacağını farz etmek hatadır. Mesela, yönetimin modern refah fonksiyonlarının birçoğu, halkın yönetimin hiçbir şey yapmamasından ziyade sosyal güvenliği sağlama, işsizlikle mücadele gibi kendilerine yardımcı olacak şeyleri yapmasını istemesinden doğmuştur.

Ama çok hızlı gitmeyelim. Yönetimin bu fonksiyonları icra etmesinin bireysel özgürlüğün azalmasını ve halkın da bu azalmayı istemesini ifade ettiğini varsaymak hata olmaz mı? Halktan ayrı ve onun potansiyel düşmanı şeklindeki bir yönetim fikri hatalı olamaz mı? Eğer yönetim halkın faaliyetlerinde bir acente/aracı gibi algılanırsa ve özgürlük de halkın yönetim süreçlerine katılması şeklinde anlaşılırsa, pozitif ve müdahaleci yönetim faaliyeti farklı bir şekilde görülebilir. Yönetimin halkın isteklerini yerine getirmek için faaliyette bulunması, özgürlüğe yönelen bir tehdit değil, tam tersine özgürlüğü tamamlayan bir unsur olarak görülebilir.

Birey ve Halk

Aslında bu argüman için söylenecek çok şey var. Ama klasik liberal demokratik teorinin bunu doğru düzgün bir şekilde halledemediğini, yani halk ile birey arasındaki ilişkinin üstesinden gelemediğini zaten görmüş bulunuyoruz. Yönetimin ortak faydayı korumaya yönelik olan ve halk tarafından istenen faaliyetlerinin, halkın özgürlüğünü kısıtlamaktan ziyade artırdığı şeklinde algılanabileceği doğrudur. Ancak bu *halkın* özgürlüğüdür ve hala bireylerin özgürlüklerine müdahale potansiyeli taşımaktadır. Mesela halk tarafından istenen bir otoban yapımında o bölgede yaşayan bireylerin arzularını dikkate almama ihtimali vardır. Liberal demokratik teori içinde, asıl meselenin sadece birey-yönetim ilişkileri olduğu şeklinde yaygın bir kabul vardır. Aslında bunu birey toplum-ilişkileri şeklinde ele almak gerekir.¹⁵

Şimdi özgürlüğün demokrasi tarafından tehdit edilebileceği yollarla ilgili farklı fakat birbiriyle ilişkili iki çizgiyi biraz dolambaçlı bir argümanda izleyeceğiz. Bu çizgilerden biri, devlet kurumunun tabiat itibarıyla bireysel özgürlüğe tehdit oluşturmasıdır. Bir devlet biçimi olarak demokrasi bu tehdidi sadece bir nebze hafifletebilir: Bireysel özgürlüğe karşı kendisinden önce var olan tehdidi ortadan kaldırmaktan aciz olması, sadece demokrasinin bir kusuru değildir. Ancak ikinci tehdit, demokrasinin bizzat kendisiyle ilgili temel bir unsur içermektedir. Bu, bireyin halk kitleleri tarafından baskı altına alınma ihtimali ile ilgili bir durumdur. Burada demokrasi, bireysel özgürlüğe devletin oluşturduğu tehdidin üzerinde, özel bir tehdit oluşturma ithamıyla karşı karşıyadır. Daha doğrusu, devleti halk kullandığına göre, ‘devletin oluşturduğu’ tehdit daha sert olabilir. Bu, halkın yönetim marifetiyle faaliyette bulunması; diğer bir ifadeyle, halkın faaliyetlerinin yönetim faaliyeti kisvesine bürünmesi demektir.

Şimdi bireyin halk baskısına maruz kalması fikrine biraz daha yakından bakalım [Bu konuda mükemmel bir tartışma için bkz., Dahl (1985)]. Burada esas nokta şudur: Anglo-Amerikan demokratik teoride ‘halkın istekleri’ ile her bireyin isteklerini denkleştirmek gerçekte mümkün değildir. Burada yığınla problem vardır (çoğunluğun yönetimi ile ilgili tartışma için bu bölümün

¹⁵ Aslında burada üç tür ilişki söz konusudur: (a) bireyle yönetim arasındaki, (b) bireyle halk arasındaki ve (c) halkla yönetim arasındaki. Liberal demokratik teori bunların hepsini tanzim etme temayülündedir. Liberal demokratik teori şöyle farz eder: (a), (c)’ye örnek teşkil eder, bu yüzden de (a)’nın (b)’ye örnek teşkil etme ihtimali vardır. Bunun tersi çoğu zaman (a)’nın (b)’yi gerekli kıldığını gözden kaçırmaktır: Halk yönetim eliyle faaliyette bulunduğu ölçüde, yönetimin faaliyeti aslında bir halk faaliyetidir. Diğer bir ifadeyle bireye karşı yönetim, bireye karşı halk demektir (bkz. aşağıdaki ana metin).

Ek'ine bakınız). Bu tarz bir teoride zorunlu olarak, bireylerin istek ve arzularının başkalarınıninkilerle sürekli bir çatışma içinde olduğunun kabulü vardır. Tam ittifak -ki imkânsızdır- hali dışında, 'halkın arzuları' her bireyin arzularını kapsayamaz. Dolayısıyla halkın arzularını gerçekleştirmeye matuf her faaliyet, bazı bireylerin arzuları ile çatışma içinde olacak; bu nedenle de söz konusu faaliyet ilgili bireylerin özgürlüklerine tehdit oluşturacaktır. Hakla birey arasındaki bu çatışma noktası, demokrasiyi özgürlüğe karşı mevcut veya potansiyel bir tehdit olarak gören üç yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Birincisi, her şeyden önce bir "çoğunluğun tahakkümü" argümanı vardır. Burada, demokratik sistemlerde olduğu biçimiyle, çoğunluğun söz sahibi olmasının, azınlıkların hakları açısından tehdit oluşturduğu vurgulanmaktadır. "Tam ittifak mümkün olmadığına göre, 'halkın arzusu' aslında halkın çoğunluğunun arzusudur" fikri, demokratik düşüncede merkezi bir öneme sahiptir (bu bölümün Ek'ine bakınız). Bazılarına göre bu fikir, çoğunluğun azınlık üzerinde mevcut veya potansiyel tahakkümü; yani azınlığın çoğunluk tarafından despotça yönetilmesi demektir. Madison, Tocqueville, John Stuart Mill ve son zamanlarda Hayek gibi düşünürlerin çekindikleri de buydu.¹⁶

İkincisi, mevcut veya potansiyel çoğunluk tahakkümünün bazı azınlık grupları ya da birey gruplarından ziyade, tek tek bireyler üzerinde kurulacağı fikridir. John Stuart Mill'in ortaya koyduğu gibi, "öz-yönetim" denen şey her bir bireyin bizzat yönetmesi değil, her bireyin diğer herkesle yönetmesidir (Mill 1982). Bireyci liberal demokratik teoriye yabancı bazı umdeler içermekle birlikte, bu anlayıştan, bireyi birleşik halk, toplum ya da topluluk olarak gören başka bir anlayışa doğru bir kayma söz konusudur. Bu, bir ya da birkaç *partiküler* bireyin çoğunluğa tabi olması anlayışından, *herhangi bir* ya da (esasında) tüm bireylerin halka, topluma ya da topluluğa tabi olması anlayışına doğru bir kayıştır. Bu, çok net bir şekilde bireyci olmayan fikirlere doğru bir kayıştır ve Anglo-Amerikan'dan ziyade Kara Avrupa'sına has bir anlayışı yansıtmaktadır. Ancak burada belirtmemiz gerekir ki bazı teorisyenler, bireyler üzerine kurulan bu baskıların, yönetim eliyle yapılanlarda olduğu gibi, direk halk tarafından uygulandığını düşünmektedirler. Bu iddiaya göre, kanunlar ve diğer idari faaliyetler kadar kamuoyu ve toplum gelenekleri gibi faktörler de bireyin özgürlüğünü kısıtlayabilir. Hem John Stuart Mill hem de ondan önce Tocqueville bundan endişe duymuşlardı. Tocqueville ayrıca, toplumu tecrit edilmiş, savunmasız bireylere ayırmanın ('atomize' etmenin), demokrasinin bireyleri baskıya maruz bırakan bir karakteristiği olduğunu da ileri sürmüştür.

Demokrasinin özgürlüğe tehdit oluşturduğuna dair üçüncü görüş, halkın iktidarının sahip olduğu düşünülen özel gücünden ortaya çıkmaktadır. Görevi halkın arzularının gereğini yerine getirmek olan bir iktidar, aşırı derecede güçlü olabilir. Bu görüş, demokrasinin devlet tarafından oluşturulan tehlikeyi daha da sertleştirmek suretiyle, bireysel özgürlüğe karşı özel bir tehdit oluşturacağı fikrinin geliştirilmiş biçimidir. Burada demokratik yönetimin otokratik yönetimden çok daha güçlü olduğu için, çok daha tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır. Otokratik bir yönetimin sadece 'kendi öz' gücü vardır ve bu güç halkın bütününün gücünü temsil etmez. Ayrıca, otokratik bir yönetimde muhalefeti kamuoyu korur/barındırabilirken, onu kamuoyunun kendisinden kim koruyabilecektir? Bunların yanında devreye gayet farklı başka bir argüman da girmektedir. Söz konusu argüman demokrasi ile değil, demokrasi *görünümünde* olan sistemlerle alakalıdır. Çünkü burada yönetimlerinin demokratik olduğu zannıyla halk üzerinde yanlış bir güvenlik duygusu oluşturulmakta ve böylece yönetim de tiranlık vasfı ile tavsif edilmekten 'kurtulmaktadır'. "Herkes baş sıralara yerleştirilmeye müsaade eder çünkü onu bir kişi veya sınıf olarak değil, genellikle kendi neslinin son halkasını temsil eden halk olarak görür. Bu sistemde halk bağımlılıktan sadece efendisini seçmeye yetecek bir süre için kurtulur; sonra yine bağımlılığa düşer (Tocqueville 1968).

Özgürlük ile demokrasi arasında düşmanlık olduğunu ileri süren bunca argüman karşısında, bu iki kavram arasında temel ve "doğal" bir takım bağlantıların da var olduğunu söylemekle yetinmeyiz. Aslında demokrasinin liberal demokrasi olabilmesi için, yönetim üzerinde geleneksel

¹⁶ Hayek (1978); yararlı bir tartışma için bkz. Held (1987), Bölüm 8.

liberal tahditlerin en azından bir kısmının mevcut olması gerektiğini söylemek daha tatminkâr olurdu. Bu –halkın isteklerine getirilen bir sınırlama olması nedeniyle- demokrasinin tahdit edilmesi şeklinde anlaşıldığına göre öyledir. Bu sadece liberal demokrasinin farklı, bir ölçüde de ihtilaf halinde olan fikirlerin karışımı olduğu anlamına gelir. Böyle anlaşıldığı takdirde fikirlerin çatışması yerine, birbirlerini uyumlu bir şekilde tamamlamalarının yolu açılmış olur. Ancak Batılı demokrasilerin savunucuları ya da teorisyenleri bu görüşü destekleyebilir. Bunların bir kısmı – aşağıda da tartışıldığı üzere, bunlara liberal ideallerin gerçekleşmesi için demokrasinin gerekli olduğunu söyleyenler de dahildir- özgürlük ile demokrasi arasında kafi derecede doğal bağlantılar olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Diğer bir kısmı ise yönetim üzerinde geleneksel liberal tehditler pahasına, demokratik yönler olarak gördükleri şeylerin önemini vurgulama eğilimi göstermektedir.¹⁷

Liberal demokrasi, liberal olmayan eğilimlere tabi tutulduğu takdirde, ister “Kıta Avrupasına” mahsus demokrasi teorileri içindeki bir eğilim olarak görülsün, isterse “halk” demokrasisinin bir parçası olsun, ne derece doğru bir demokrasi türü olabileceği bundan sonraki bölümde tartışılmıştır. Bu, meşhur Fransız filozof Jean Jacques Rousseau (1712–1728) tarafından telkin edilen demokrasi tipidir. Bu demokrasi tipinde halkın isteklerini yerine getiren yegane güç olan yönetim, azınlıkların veya bireylerin üzerindeki kontrolünün tahdit edilmesi konusunda hiçbir açık kapı bırakmaz. J.L. Talmon’un çok iyi bilinen *The Origins of Totalitarian Democracy* (Talmon 1952) adlı kitabında da belirtildiği gibi, bu tipteki bir demokrasinin liberal olmayan, totaliteryen bir demokrasi olduğu görüşü yaygındır. Mamafih Rousseau’nun demokrasi anlayışı, onun özgürlük anlayışı ile bağlantılıdır. Bu anlayışa göre, söz konusu demokrasi tipinde bireyler tamamen (mükemmel anlamda) özgürdürler. Bunun özgürlüğe uygun olmadığını düşünenler, Rousseau’nun pozitif özgürlük anlayışından ziyade, liberallerin negatif özgürlük kavramından hareket etmektedirler.

Negatif ve Pozitif Özgürlük

Negatif ve pozitif özgürlük arasındaki fark burada ancak kısaca ele alınabilir; bununla birlikte genel görünüm şöyledir: Negatif özgürlük kavramı –kişinin kendi hakkındaki kararları kendisinin vermesi anlamında- bireysel self-determinasyonu, kişilerin istekleri ile ilgili olan eylemlerinden ibaret görür. Buna göre bir kişinin istediği şeyi yapması, sadece o kişinin arzularını tatmin etme eylemini ifade eder. Pozitif özgürlük kavramı ise self determinasyonu, rasyonel otonomi olarak görür. Buna göre bir bireyin eylemleri mantıklı kararlar içeriyorsa ve anlık arzulara tepkiden öte bir anlam taşıyorsa, o birey self-determinasyon sahibidir. Mesela sigarayı bırakmaya karar vermiş fakat önünde bir sigara paketi bulunan birini düşünün. Pozitif özgürlük kavramını savunanlar, muhtemelen self-determinasyon sahibi olan bir kişinin, sigara içme arzusuna direnen ve onu içmekten kaçınan insan olduğunu söyleyeceklerdir. Ancak negatif özgürlük anlayışına göre bu görüş sigara içme arzusuna ket vurma anlamına gelir. Çünkü sigara içmek kişinin istediği şeyi yapmasıdır ve kişi ancak bunu önüne engel çıkarılmadan yapabildiği takdirde özgürdür. Pozitif özgürlük anlayışına göre ise bu tarz arzulara teslimiyet, köle özgürlüğünden ya da arzuların kölesi olmaktan farklı bir şey değildir.

Pozitif ve negatif özgürlük arasındaki bu farklılığın siyasal alanda da karşılığı vardır. Daha önceden de görmüş olduğumuz gibi negatif özgürlük kavramı, -bireylerin muhtelif arzularını hayata aktarmaları konusunda herhangi bir sınırlamanın olmaması anlamında- yönetimden kaynaklanan tahditlerin olmayışını ifade eder. Bireysel özgürlüğü böyle gören birinin “liberal” olduğu söylenebilir. Mamafih, pozitif özgürlük kavramının çok önemli bir yönü vardır. O da onun, kişilerin isteklerini hayata aktarmalarına dair düşüncesinin devletin rasyonel rehberliğine yol verme ihtimalidir. Devlet, ortak iyinin hayata aktarılması için oluşturulan bir örgüttür. Ortak iyinin

¹⁷ Mesela bkz. Ranney ve Kendall (1956). Willmoore Kendall Locke’ı bu açıdan da yorumlamıştır, Kendall (1941). Anlo-Sakson görüşlerden ziyade Kıta Avrupasına has demokrasi görüşlerinin bu türe örnek olma ihtimali daha yüksektir. Bunun için Sartori’nin *Empirical Democracies and Rational Democracies* (Sartori 1965 ve 1986) adlı eserine bakın; ama ana metinde izleyen paragrafa da bir göz atın.

hayata aktarılması ise tüm bireylerin rasyonel hedefidir. Dolayısıyla devlet, tüm bireylerin “rasyonel arzularının” ifadesi telakki edilir. Bu görüşe göre devletin bireye rehberlik etmesi, özgürlüğün kısıtlanması değil, hayatı bir unsurdur. İleriki bölümde göreceğimiz Rousseau’nun “ortak iyi” kavramı bu görüşleri birleştirerek, ortak iyinin açıkça olmasa da gerçekte her birey tarafından arzulanan şey olduğu anlayışını içerir.

Kendi ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Rousseau’nun demokrasi anlayışında bireysel özgürlüğün reddi söz konusu değildir. Bu demokraside gerçek özgürlük mevcut olduğuna göre, aslında durum bunun tersidir. Bireyler özgürdürler çünkü kendi rasyonel isteklerine göre hareket ediyorlar. Bu anlayışın önemli bir tarafı var. Bu ilginç bir örnekle gösterilebilir. Otomobil kullanan bazı İngilizler bireyin özgürlüğüne müdahaleden şikâyet ettikleri halde, alkollü araba kullanmayı düzenleyen yasayı özgürlüklere müdahale olarak görmeyebilirler. Söz konusu yasadan dolayı daha az içmek zorunda kalan pubdaki bir sürücü bunu bir baskı olarak görmek yerine, bir iyi niyet örneği sayacaktır. Rousseau’nun özgürlük anlayışının ve bu anlayışın demokrasi ile olan ilişkisinin liberal demokrasiye uygun -hatta ondan üstün- olup olmadığı meselesindeki önemli nokta, ileride ‘halk demokrasisi’ tartışmasında ele alınacaktır. Bu kavramın hatalı kullanılmasının en önemli sebebi, onun tiranik yönetimle *pratikte* olan ilişkisidir. Bu yüzden Rousseau’cu demokrasinin son tahlilde geleneksel liberal demokrasi görüşünü övdüğü söylenebilir. Her ne kadar mesele görüldüğü kadar basit olmasa da, birçok açıdan Rousseau’nun düşüncesinin, çoğu liberal demokratik düşünceden daha derin olsa da ve bu düşüncenin temel argümanlarının kabul edilmesi gerekse de durum budur.

Özgürlük ve Eşitlik

Demokrasinin eşitlik ve özgürlükle bağlantılı olduğu önemli noktaların bir kısmına göz atmış bulunuyoruz. Demokrasi ile bağlantılı olmaları nedeniyle, bu iki kavram birbirleri ile de bağlantılıdır. Fakat bu bağ sadece demokrasiden dolayı değildir. Eşitlik ve özgürlük birbirleriyle direkt olarak da bağlantılıdır. Demokrasi, eşitlik ve özgürlük, bir üçgenin üç noktasını veya açısını oluştururlar. Eşitlik ile özgürlük arasındaki hat üçüncü açı olan demokraside buluşmak üzere sadece bu ikisinden geçmez; demokrasi, eşitliği özgürlüğe direkt olarak bağlayan son noktadır. Bu nedenle demokrasiye odaklanarak diğer iki kavramla olan dolaylı ve dolaysız ilişkilerden söz etmek mümkündür.

Öyleyse şimdi eşitlik ve özgürlük arasındaki direkt ilişkiye bakalım. Bunu her ikisinin de liberal demokratik düşünce açısından merkezi öneme sahip oldukları varsayımıyla yapıyoruz. Bu, eşitlik ve özgürlüğün kavramsal olarak demokrasi ile bağlantılı oldukları gerçeğinden daha önemlidir.

Dikkat edilmesi gereken ilk şey, liberal demokratik düşünce açısından arz ettikleri önemden dolayı aralarında akrabalık olmasına rağmen, bu iki kavram arasında bir gerginliğin de var olduğudur. J. Roland Pennock’ın dediği gibi “‘özgürlük’ ve ‘eşitlik’, demokratik inancın temel unsurlarını teşkil ederler. Evet, bu ikiz idealler kolay kolay uzlaşmazlar. Aralarında büyük bir gerilim vardır.” (Pennock 1979) Burada ilk olarak bu gerilimlerin bir kısmını ele alacağız. Kavramsal uyumsuzlukları olduğu kadar, farklı sosyal analizleri de içeren bu gerilimleri iki bölümde özetlemek mümkündür.

Bir tarafta eşitliğin özgürlükten zarar gördüğü düşüncesi vardır. Elimizde yaygın “resmi” özgürlüğün¹⁸ kabul edilemez derecede bir eşitsizliği meydana getirdiği, sürdürdüğü ya da tecviz ettiğine dair argümanlar vardır. Bu argümanların esası şudur: Arzu edilmeyen ekonomik eşitsizlikler, devletin onları engellemeye yönelik müdahalelerde bulunmadığı yerlerde ortaya çıkar.

¹⁸ “Şekli özgürlük” gibi terimlerin kullanılması, bu argümanların, özgürlüğün bizzat kendisi ile ilgili farklı fikirleri nasıl birleştirdiğini gösteriyor. Burada asıl mesele, bu argümanları kullananların, özgürlüğün (ekonomik şartlar dahil) bireyin tüm hayat şartları üzerinde güç sahibi olmayı gerektirdiği fikrine meyyal olmalarıdır. Bu, sadece yönetsel sınırlamaların olmayışıyla da gerçekleşmeyen bir şeydir. O halde söz konusu sınırlamaların olmayışı gerçek özgürlüğe değil, sadece “şekli” özgürlüğe delalet eder. Özgürlük tartışmasını yukarıdaki ana metinden izleyiniz.

Buna göre, bireyler devletin düzenleme alanının dışında oldukları yerde diğer bireylerin aleyhine ve onları istismar ederek zenginlik biriktirme özgürlüğüne sahiptirler. İleride göreceğimiz gibi, - devlet tarafından tanzim edilmediği sürece- sosyal yapının bazı bireylere ekonomik çıkarlarını gözetme konusunda büyük avantajlar sağladığı da sık sık dile getirilmektedir. Böyle bir özgürlük ortamında maddi kaynakların, daha genel bir ifadeyle, hayatı güzelleştiren araçların dağıtımında büyük eşitsizlikler vardır. Bu türden argümanlara 3. Bölüm'de daha yakından bakacağız fakat onların bağlantılı oldukları bazı önemli noktalara şimdiden dikkat çekmemiz gerekiyor. Temel argüman bu eşitsizliklerin istenmediğidir. Devamla, ekonomik eşitsizliğin ekonomik güçten kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Buna göre, daha çok maddi gücü olanlar, daha az maddi gücü olanların üzerinde iktidar sahibidirler. Son tahlilde bu durum demokratik olmadığından, istenmeyen bir durum olarak görülmektedir. Ekonomik eşitsizliğin varlığının hem ekonomik hem de siyasal gücün küçük bir azınlığın elinde toplanması anlamına geldiği, bu nedenle de ekonomik gücün siyasal güçle el ele gittiği sıkça dile getirilir. Açıkça bu demokratik olmayan bir durumdur.

Diğer tarafta, asıl özgürlüğün eşitlik tarafından tehlikeye düşürüldüğüne dair görüşler vardır. Sosyal eşitliğin var olduğu ve/veya bir ideal olarak izlendiği her yerde özgürlük tehlikeye düşmüştür. Bunu belki de en etkili şekilde Tocqueville dile getirmiş ve J.S. Mill de ondan çok etkilenmiştir. Bunun iki temel unsuru vardır. İlk olarak, eşitlik uygulaması veya devletin onu tesis etmeye yönelik faaliyeti, bireysel özgürlüğün devlet eliyle saldırıya uğraması demektir. İkinci olarak, sosyal eşitlik sadece eşitsizlik yaratmayan, iktidar gücüne karşı siperler oluşturmak suretiyle devleti kontrol eden muhtelif sosyal yapıları yok eder. Ayrıca sosyal üniformite (tek biçimlik, yeknesaklık) toplumu karmaşık sosyal yapıların ürettiği çeşitli ilişkilerin ürünü olan tek-tip bireyler kitlesine indirgemek suretiyle, atomizasyona da yol açar. Söz konusu bireyler, hem yönetimin hem de "kamuoyu" v.b. yapıların sosyal baskısı karşısında savunmasızdırlar.

Liberaller, asıl eşitliğin özgürlük tarafından tehlikeye düşürüldüğünü düşünenlerin argümanlarına değindiklerinde, eşitlik ile devlet iktidarının icrası arasındaki ilişkinin neden olduğu korkular daha da derinleşmektedir. Eşitlik uygulamasının özgürlüğü tehlikeye düşürdüğüne dair korku, odağın eşitsizlik için önerilen çareler üzerine düşünmeye yönelmesiyle pekişir. Devlet müdahalesinin gerekli olduğu üzerine odaklanılması, eşitsizliklerin giderilmesi içindir. Tekrar belirtilen, buradaki temel argüman, bu müdahalenin bireysel özgürlüğü tehdit edeceğidir. Böylece bireysel özgürlüğün devletten korunması anlamındaki özgürlük düşüncesinin önemi tekrar gündeme gelmiştir. Bu argümanın aşırı biçimleri, bireysel özgürlüğün her şeyden önemli olduğunu ve eşitsizliği gidermek için hiçbir devlet müdahalesinin söz konusu olmaması gerektiğini ileri sürerler. Bu tarz bir argüman nispeten son dönemlerde Robert Nozick tarafından *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı çok iyi bilinen kitabında geliştirilmiştir (Nozick 1974; ayrıca bkz. Paul 1982). Nozick, bireysel hakların dokunulmaz olduğunu bu nedenle de devletin bu hakları korumaya yönelik minimal bir işlevi olduğunu, ayrıca devletin refahı artırma veya eşitsizlikleri giderme amacıyla faaliyette bulunmasının meşru olamayacağını ileri sürer. İstenmeyen derecede eşitsizliğe neden olduğu gerekçesiyle özgürlüğün maliyetinin çok yüksek olduğu fikrine karşı geliştirilen hamleler iki temel nokta üzerine yoğunlaşır: Hangi türden ekonomik eşitsizliklerin meşru ve istenir olduğu ve hangi tür eşitsizliklerin ilk planda söz konusu olduğu.

Bu noktalardan ilkinin dayanağı olan anlayış, her insanın kendi emeğinin ürünlerinden yararlanabilmesidir. Bu bazı insanların diğerlerinden daha çok maddi mallar edinmesi anlamına gelse de, böyle olması gerekir. Bu anlayış genellikle ekonomik eşitsizliklerin, gerçekten önemli olan diğer eşitlik türlerinden biri olmaları itibarıyla, tecviz edilebileceği argümanı ile desteklenir. Devlet tarafından eşit muameleye tabi tutulma ve devletin kontrolünde eşit siyasal katılım (diğer bir ifadeyle kanun önünde eşitlik ve eşit siyasal katılım) çok önemlidir. Bunun sebebi şudur: Üzerimizdeki yoğun baskısıyla devlet, (hayat-memat meseleleri dahil) hayatımızda o kadar önemli bir rol oynar ki, bu rol ancak eşit olduğu taktirde adil olabilir. Bu konuda bir görüş karmaşası söz konusudur. Genel anlamda liberal anlayış, bireylerin emeklerinin karşılığını almada özgür olması gerektiği ve devletin ekonomik eşitsizlikleri giderme teşebbüslerinin, bu özgürlüğe haksız ve

zorlayıcı müdahale anlamına geldiği gerekçesiyle, en çok önem arz eden eşitliğin sadece siyasal eşitlik olduğu düşüncesindedir.

Ekonomik eşitsizliğin izin verilebilir (ve aslında istenir) olduğu anlayışı, öncelikle neyin eşitsizlik sayılacağına dair daha genel düşüncelerin içine karışmıştır. Ekonomik eşitsizliğin haklı görülebilir olduğunu söylemek yerine, insanların ekonomik eşitsizlik olarak adlandırdığı şeyin aslında eşitsizlik olduğu reddedilerek aynı noktaya gelinmektedir. Buradaki iddia, insanların tümünün aynı olmadığı ve eşitliğin insanların sadece aynı oldukları önemli yönleri bakarak, bireylerin eşit muameleye tabi tutulmaları gerektiğini ileri sürdüğüdür (bkz. Sayfa 15). Bu iddia iki önemli soru gündeme getirmektedir. Birincisi, bireyler hangi “önemli yönler” itibarıyla ayrınırlar? İkincisi, bu yönleri bakarak “eşit muameleye tabi tutulmaları” ne anlama gelir? Bu ifadelerden hareketle ekonomik eşitsizliğin genel eşitlik ilkesine aykırı olmadığını iddia etmek şunlardan biri veya her ikisi olmak demektir: Birincisi, insanlar aynı maddi malları istemediklerine –ve aslında bunları elde etme kapasiteleri de aynı olmadığına- göre eşitlik ilkesi, bu malların dağıtımında eşit muameleye tabi tutulmalarını gerektirmez. İkincisi, bireyler istedikleri mallarda ve bunları elde etme kapasitelerinde aynı olsalar bile malların dağıtımında eşit muameleye tabi tutulmaları, her bireye aynı malların ya da aynı kalitedeki malların “tahsis edildiği” anlamına gelmez. Burada önemli olan nokta şudur: Bireylere eşit muamele etmek, onların maddi malları elde etme konusunda eşit fırsatlara sahip oldukları bir toplumda yaşamalarını temin edecek şekilde onlara aynı malları veya aynı kalitedeki malları¹⁹ “vermek” için düzenleme yapılmasını gerekli kılmaz. Bunun arkasında bizi liberteryen düşünceye götüren daha genel bir argüman yatmaktadır: “Elde etme fırsatı” düşüncesi, bireylerin elde etmek istedikleri şeye karar vermeleri düşüncesiyle bağlantılıdır. Ayrıca (yukarıdaki birinci iddiaya atfen) tüm bireyler aynı malları aynı miktarlarda elde etmek istemeyebilirler. Fırsat eşitliği, tüm bireylerin hayatlarını istedikleri gibi yaşamaları için eşit fırsatlara sahip olmaları anlamına gelir. Bu argüman, eşitlik ilkesine göre bireylerin eşit *olmadıkları* ancak onlara *eşit muamele edilmesi* gerektiği söylenerek ortaya konur.

Eşitlik ilkesinin fırsat eşitliği şeklinde ortaya konması, güçlü ama çelişkili bir kurgulamadır. Burası bu kurgulamadan ortaya çıkacak sorunları tartışma yeri değildir ancak iki noktaya değinmemiz gerekiyor. Birincisi, çelişki eşit fırsatların ne oldukları ve onların gerçekte var olup olmadıklarına dair farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır. Farklı yeteneklere sahip olan insanlar, toplumda sadece bir anlamda eşit *mekânlara* sahipler diye gerçekten eşit *fırsatlara* da sahip oluyorlar mı? Biraz uç bir örnek olarak, eğer eşit fırsatlara yaklaşmak söz konusu ise, zihnen veya bedenen özürsüz insanların eşit *olmayan* muameleye tabi tutulmaya –pozitif yardıma- ihtiyaçları vardır. Diğer hususlar, *toplumda eşit mekânların* var olması için gerekli olan sosyal düzenleme tarzlarıyla ilgilidir (aslında bunlar olmadığı takdirde bu mekânlar mevcudiyet bulamazlar). Buradaki temel sorunlardan biri, fırsat eşitliğinin başarılmasını imkânsız kılmamakla birlikte, aşırı derecede zorlaştıracak kadar birey hayatının bir parçası olan sosyal sınıf gibi yapılarla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğeri denkleştirici fırsatlarla ilgilidir. Denkleştirici fırsatlar bazı insanlar için bazı durumlarda eşit *olmayan* muamele ve koruma gerektirdiklerine göre, bunun ölçüsü ne olacaktır? Buna iki örnek verilebilir: Birincisi, siyahlara beyaz bir toplumda, içinde buldukları tüm dezavantajlı durumları gidermek üzere ‘eşit’ fırsatların verildiği ve beyazların aleyhine bir ayırımın söz konusu olduğu ‘pozitif diskriminasyon’dur. İkinci olarak, tüm gençlerin üniversitelerde yer edinmeleri için eşit fırsatlar sağlanmaya çalışılması, sonuçta fırsat eşitsizliklerini doğurur; üniversiteye girenler ve giremeyenler arasındaki kariyer fırsatları bunun en başta gelen örneğidir.

¹⁹ Elbette burada daha ileri boyutlarda varyasyonlar vardır. İnsanların zevkleri farklı olduğuna göre, maddi malları eşit olarak dağıtmak ille de herkese aynı malı vermek demek değildir. Bu nedenle belki de üzerinde yoğunlaşmamız gereken konu, *aynı miktardır*. Fakat mesela müzik ürünlerini ele alalım. Bunların kamp alet ve edevatının miktarını nasıl belirleyeceksiniz? Standart cevap parasal değerdir; bu yüzden prensip, paranın eşit dağıtımı olur (gelir eşitliği gibi). Bu konuda ayrıca, yüzeysel ‘zevkler’den ziyade bireylerin iyi hayat anlayışlarındaki farklılıkların önemi üzerinde duran Dworkin (1978b)’e de bakın. Dworkin, serbest piyasayı ve temsili demokrasiyi, eşit muamele prensibini hayata aktarmak için gerekli kurumlar telakki eder (Bu konu, aşağıda ana metinde tartışılan “liberal-eşitlikçi” bakış açısı ile bağlantılıdır).

Fırsat eşitliği ilkesinin ortaya çıkardığı ikinci mesele, eşitlik ve özgürlük arasındaki ilişkilerin yansıması ile alakalıdır. Aslında bu yansıma her iki tarzla dirsek temasındadır. Öte taraftan fırsat eşitliğinin izlenmesi, özgürlük açısından tehdit olarak algılanabilir. Burada, fırsat eşitliğini sağlamak için devletin ortaya koymak durumunda olduğu tipik eyleme odaklanılmaktadır. Daha uç bir durum olarak, söz konusu fırsat eşitliğinin sağlanması için bazı bireylerin icbar edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Devletin eğitim sistemi tarafından sağlanan eşit eğitim fırsatlarından tüm çocukların eşit düzeyde yararlanmaları için, çocuklarına özel eğitim vermek isteyen ebeveynlerin bunu yapmaktan menedilmeleri gerektiği iddiası, buna uygun bir örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan, eşitlik fikrinin fırsat eşitliğine bağlanması, çok net liberteryen imalar taşımaktadır. Esas nokta iki fikir arasındaki ihtilaftır. Genellikle totaliteryen talimatlarla yürütülen bir faaliyet olarak, toplumun tanzim edilmesi yani toplumun devlet tarafından organize edilmesi gerektiği fikri, bireylerin hayatlarını diledikleri gibi yaşayabilmeleri için eşit fırsatlara sahip olmaları gerektiği fikriyle (pek de uygun düşmeyen bir tarzda) mukayese edilmektedir.

Bu nokta bizi eşitlik ve özgürlük arasındaki gerilimden, onların yakınlığına götürmektedir. Bunların arasında çok önemli yakınlıkların olduğunu ileri süren üç tip temel argüman vardır. Bunlardan birincisi, az önce bahsi geçen tip olup, fırsat eşitliğinin liberteryen imalar taşıdığını iddia edendir. Mamafih bununla ikinci tip arasında kesin ve kalın bir çizgi yoktur. Burada eşitliğin ve özgürlüğün her ikisinin de önemli olduğunun, bu nedenle her ikisinin de desteklenmesi gerektiğinin ve gerilimlere rağmen aralarında uyum sağlamanın büyük oranda mümkün olduğunun ileri sürüldüğünü görüyoruz. Bu tipteki argümanın bilinen en iyi örneklerinden biri John Rawls'ın *A Theory of Justice* (Rawls 1972) adlı eserinde yer almaktadır. Rawls, tüm bireylerin eşit temel özgürlüklere ve fırsat eşitliğine sahip olması, ayrıca malların tevziinden de eşit derecede yararlanması gerektiğini -çünkü eşitsizlikler özel meşrulaştırma gerektirir²⁰- ileri sürdüğü adalet teorisinde, tüm bireysel özgürlük fikirlerini bir araya getirmektedir. Bu teori netice itibarıyla, liberal demokrasiye yönelik meşrulaştırmanın temelini oluşturmaktadır (bkz. 4. Bölüm).

Rawls temel özgürlüklerin öneminin altını çizer. Keza, özgürlük ile “farklılık prensibi” olarak adlandırdığı şeyin hoş karşılamadığı eşitsizlik olgusunu giderme faaliyetleri arasında bir ihtilafın söz konusu olması halinde, özgürlüğe öncelik tanınması gerektiğini ileri sürer. Bununla birlikte özgürlüğün refah sağlamaya ve eşitsizlikleri gidermeye yönelik devlet faaliyetini her zaman yasaklamadığını ileri sürer. Nitekim Rawls, adaletin birey haklarına devlet tarafından müdahale edilmesini gerektirebileceğini söylemesinden dolayı Nozick'in titiz eleştirilerine maruz kalmıştır. Dolayısıyla, eşitlikle özgürlük arasında Rawls'ın teorisinde bile bir gelimin var olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Rawls, eşitlikle özgürlüğün iç içe geçtiği bir anlayış geliştirir. Bu anlayış da bizi eşitlikle özgürlük arasındaki önemli yakınlıklarla ilgili üçüncü argümana götürür. Söz konusu anlayış, tüm bireylerin eşit özgürlüğe sahip olmaları gerektiği fikri üzerinde yoğunlaşır. “Herkes, başkalarının sahip olduğu özgürlüklerle uyumlu, en yaygın haliyle temel özgürlük gibi eşit bir hakka sahip olmalıdır” (Rawls 1972). Bu eşit özgürlük (özgürlükte eşitlik- çev.) fikri, liberal demokratik teoride çok önemlidir. Eşitlik taraftarlarını tatmin etme adına, bunun eşitlik prensibinin temel esprisini (maddi malların eşit dağıtımı veya bu malları edinmedeki fırsat eşitliği) yeteri derecede kapsayıp kapsamadığı hususu ayrı bir konudur. Konuyla ilgili düşünceler büyük oranda şu anda tartışmakta olduklarımızdır. Özgürlük ve eşitliğin her ikisinin de demokrasi açısından merkezi öneme sahip oldukları ve düşmandan ziyade ortak oldukları ileri sürülebilir; nitekim sürülmektedir de. Mesela bir diğer önemli modern teorisyen, eşitlik ve özgürlüğün liberal demokratik düşüncede iç içe geçtiğini ileri sürmektedir. Ronald Dworkin, *Taking Right Seriously* (Dworkin 1978a) adlı eserinde “hem Rawls'ın kurtarmaya çalıştığı muhtelif yönleri olan ekonomik eşitliğin hem de Nozick'in şampiyonluğunu yaptığı çeşitli spesifik özgürlüklerin basit ama

²⁰ Rawls'a göre “farklılık prensibinden” doğan eşitsizlikler, ancak en kötü durumda olanların lehine oldukları takdirde meşrulaştırılabilirler. (Sıkı çalışmayı özellikle ödüllendiren bir sistemde doğal olan bazı gelir eşitsizliklerine izin verilerek toplam refah artırıldığında, gelir dağıtımı toplumun en dezavantajlı konumundaki kesimlerin lehine olacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.)

yeterince bilinmeyen bir kaynaktan, liberal demokrasideki herkese şahsi tercihlerine göre eşit muamele edilmesi gerektiği şeklindeki temel anlayıştan neşet ettiğini” ileri sürmektedir. Dworkin’in haklar için tek bir önemli ya da esas kaynak keşfetmeye yönelik bu girişimi, Rawls-Nozick tartışmasında öne çıkmış olan farklı eşitlik-özgürlük, refah-haklar şeklindeki kutuplaşmaları (tabi ki mümkünse) sentezlemeye yönelik çok önemli bir hareketin örneği olarak değerlendirilebilir (Kainz 1984).²¹ Üçüncü argüman, özgürlükle eşitliğin birbirleriyle ve demokrasiyle olan ilişkilerine dair oldukça farklı bir bakış açısı içermektedir. Aslında liberal demokrasi anlayışı için önemli ipuçları taşımakta olan bu argüman, önümüzdeki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır.

Demokrasi, Özgürlük ve Eşitlik

Demokrasi-eşitlik, demokrasi-özgürlük ve özgürlük-eşitlik arasındaki ilişkilere bakmış bulunuyoruz. Bunlar bir üçgenin üç noktası arasındaki direkt bağlantıları temsil ederler. Fakat önceden de görmüş olduğumuz gibi, bunların arasında dolaylı bağlantılar da vardır. Me-sela, eşitliğin özgürlüğü tehlikeye soktuğu görüşü, genellikle demok-rasinin özgürlüğü tehlikeye attığı fikrini içerir; çünkü demokrasi eşitlikle bağlantılıdır. Benzer şekilde özgürlükle olan bağlantısından dolayı, demokrasinin eşitlik için tehlike arz ettiği de düşünülebilir. Elbette başka permutasyonlar da tasavvur edilebilir; ama burada teo-risyenlerin üzerinde odaklanma temayülü gösterdikleri mevzu bahis edilmektedir.

Söz konusu gerilimle ilgilenen teorisyenlerden liberal demokrasi-ye sempati besleyenlere göre, tehdide maruz kalan özgürlüktür. Tocqueville’e göre demokrasinin özgürlüğü nasıl tehdit ettiğini zaten görmüş bulunuyoruz; ona göre bunun nedeni, demokrasinin eşitliği gerekli kılmasıydı.²² Tocqueville’e göre “demokratik uluslar her ne kadar özgürlüğü hor görmeseler de, idolleri maalesef özgürlük değil, eşitlikti. Onlara göre özgürlük onların tali, eşitlik ise asli hedefleriydi” (Bramsted ve Melhuish 1978).

Diğer taraftan, eşitliğin demokrasi ve özgürlük elinden çok çektiği fikri, tipik olarak liberal demokrasiyi eleştiren teorisyenler tarafından geliştirilmiştir. ‘Sol eleştiri’nin, ‘şekli özgürlük’ün esas kabul edildiği yerde eşitliğin ortaya çıkmayacağını ileri sürdüğünü daha önce görmüştük. Fakat bu tarz iddialar, özgürlüğü liberal demokrasinin zorunlu bir özelliği olarak gören bir eleştirinin parçalarıdır. Gelişebilecekleri en uygun ortam olma ihtimaline rağmen, bu iddiaların liberal demokrasi eleştirilerine tamamen bağlı olmaları gerekmiyor. Aslında Marksist ve Marksist-olmayan sol eleştiriler arasında büyük farklılıklar vardır. Marksistler, eşitliğin liberal demokrasi etiketine bulaşan sahte sistemlerde başarılamayacağını iddia ederler. Bu sistemlerde özgürlük şeklen vardır ve gerçek demokrasi de hiç yoktur (bkz. 3. Bölüm). Marksist-olmayan sol eleştiriler liberal bir demokraside özgürlüğün (tamamen olmasa da büyük oranda şekli özgürlük) eşitlik pahasına desteklendiğinde hemfikirlerdir. Fakat bunun mutlaka böyle olması gerekmez. Çünkü söz konusu sistem *bir demokrasi* olduğu ölçüde, insanların eşitlik hakkını teslim edecek bir yönetimi seçme şansları vardır. Bu iddia çok emin bir edayla değil ama iki nedenle ileri sürülür. Birincisi, Marksist-olmayan sol bile, Sol bir partinin iktidara seçilmesinde zorluk çıkaran faktörler olarak telakki ettiği şeylerden çok etkilenmiştir. İkincisi, böyle bir parti iktidara seçilmiş olsa bile, yapacaklarının bir sınırı vardır. Çünkü *liberal* bir demokraside devletin yapabileceği şeyler üzerinde tahditler vardır.

²¹ Ayrıca Dworkin’in ortaya koyduğu bir araştırma raporuna da bakın, Magee (1979). Özgürlükle eşitliğin ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı oldukları anlayışı Aristo’ya kadar gider. Modern bir analiz için bkz. Lukes (1973); “eşitlikle özgürlüğün zorunlu kombinasyonu, tutarlı bir etik düşünce sistemi içinde işlenemez” görüşü için de bkz. Charvet (1981).

²² Tocqueville’e göre (kelimenin asli anlamı itibarıyla) demokrasi, bir yerde, eşitliğin zorunlu olarak var olduğu ve daha fazla eşitliğin bir ideal olarak hasretle gözleendiği bir sistemdir. Fakat Tocqueville sonra daha ileri gider ve demokrasinin önceden belirlemiş olduğumuz ikinci anlamına yönelerek, ‘demokrasi’ ile ‘eşitlik’in aynı anlama geldiklerini belirtir.

Ancak belirtmiş olduğumuz gibi, eşitlik ile özgürlük arasındaki ilişkilerin mahiyetini tasvir eden kelime ‘gerilim’den ibaret değildir. Bu iki kavram arasındaki bazı yakınlıklara zaten değinmiş bulunuyoruz. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak “liberal-eşitlikçi bakış açısı” diyebileceğimiz başka bir yaklaşım daha vardır. Bu yaklaşıma göre eşitlik ile özgürlük arasındaki yakınlık o kadar sıkidır ki, aslında bu ikisi birlikte temel bir değer oluşturur. Nitekim söz konusu bakış açısına daha önce işaret etmiş ve mezkûr değerın hayatıyet bulması için liberal demokrasinin gerekli olduğunu belirtmiştik. Buradaki temel yaklaşımlar şunlardır: (a) Bireysel özgürlüğün önemine inanmak, beşeriyetin ortak özellikleri olan bireysel gelişim kapasitesi ve otonomi gibi önemli özelliklere eğilmeyi ve böylelikle tüm insanların aynı ve eşit olduğunu kabul etmeyi gerektirir. (b) Bu özellikler, bireylere eşit derecede ilgi ve saygı ile muamele edilmesini gerektirir [Mesela bkz. Lukes (1973)]. Bu itibarla, sadece kendi hayatını belirlemede herkesin eşit söz hakkına sahip olduğu liberal demokrasi gibi bir siyasal sistemin bu idealleri gerçekleştirebileceği ileri sürülmektedir.

Liberal-elitlikçi görüşleri içeren teorilere zaten işaret edilmiştir. Bu görüşün müstemilatı, neo-idealist ve katılımcı demokrasi teorileri açısından da önemlidir. Bununla ilgili iki noktaya özellikle değinmek gerekir. Birincisi, liberal-eşitlikçi görüşün içerdiği bağlantılar çok sıkidır. Özgürlük ve eşitlik birbirine bağlanarak tanımlanmıştır. Liberal demokrasi de bunların hayata aktarılması için gerekli olduğu düşüncesiyle araştırma sonucu bulunmaktan ziyade, bu ikisinden elde edilmiştir. İkincisi, liberal-eşitlikçi bakış açısından *liberal* bir demokrasi olmak, demokrasi olmanın sadece bir yönüdür. Liberal unsur, demokratik unsur üzerinde bir tahdit değil, bir onun bir yönüdür. Çünkü halk tarafından yönetim, tüm bireylerin karar alma sürecine özgürce katkıda bulunmalarını zorunlu olarak içerir. Tam işleyen bir demokraside²³ ‘negatif özgürlük’, yönetim sürecinin tamamlayıcı bir parçası olarak mutlaka korunur ve tıpkı klasik görüşte olduğu gibi, yönetimin (bu demokratik bir yönetim bile olsa, hatta bilhassa demokratik yönetimin) korumasına da ihtiyaç duymaz.

Sonuçlar

Demokrasi, özgürlük ve eşitlik arasındaki ilişkileri nasıl toparlayabiliriz veya şimdide kadar yapılan açıklamalardan ulaşabileceğimiz sonuçlar nelerdir?

Önce konumuzla pek alakası olmayan bir fikri bertaraf edelim. Bazı okurlar, bu kavramların arasındaki ilişkilerle ilgili bu tartışmanın kelimelerle oynamaktan ibaret olduğunu düşünebilirler. Fakat iki nedenden dolayı bu böyle değildir. Birincisi, tartışmakta olduğumuz çeşitli konular sadece bu kavramların arasındaki ilişkilerle sınırlı değildir. Bu çalışmada sosyal ve siyasal süreçlerin işlediği ya da işlemediği tarzlarla ilgi meseleler de aynı oranda mevzu bahis edilmiştir. İkincisi, kavramsal ilişkilerle ilgili konular, sosyal ve siyasal tahliller yerine linguistik analizlerle (kelime oyunları) geçiştirilecek konular değildir. Aslında sosyal ve siyasal alanda kavramların mantığı kendiliğinden işler ve kavramsal gerilimler neticede gerçek hayatın gerilimlerine dönüşür. Şurası açık bir gerçektir ki, fikirler insanları harekete geçirebilir ve insanlar da adına harekete geçtikleri fikirlerin mantığına göre hareket ederler. Buna bir örnek teşkil etmesi açısından, nasyonalizm ideolojisindeki millet olgusunun doğurduğu eylemlere bakmak, bunun ne kadar doğru olduğunu anlamak için yeterlidir.

Şimdi kavramlar arasındaki ilişkilere dönelim. Bundan önceki tartışma, bu konuda bazı görüş ayrılıklarının ve fikir karmaşasının olduğunu göstermiştir. Benim düşüncem aşağı yukarı şöyle özetlenebilir: Bu konuda başkaları tarafından zaten dile getirilmiş olan birçok noktaya değindim ama benim asıl vurgum, bütün ilişkilerin etrafında toplanma temayülü gösterdiği demokrasi-özgürlük ve demokrasi eşitlik noktaları üzerine olmuştur.

²³ Bu önemli bir nitelemedir. Liberal eşitlikçinin zayıf, klasik eşitlikçinin güçlü olduğu görüşünün her şeyden önce, *pratikte* -seçilmiş olanları da içerecek şekilde, hatta münhasıran seçilmişler dahil olmak üzere-tüm yönetimlerin en azından bazı bireylere baskı uygulama potansiyeli üzerine düşünmemenin ürünü olduğu söylenebilir.

Önce demokrasi ve özgürlüğü ele alalım. Bu iki kelime tek bir kavramda, liberal demokraside bir araya gelmiştir. Bu kavramın varlığı ve önemi, özgürlükle demokrasi arasındaki gerilimleri örtebilir. Liberal demokrasi, halkın karar alma faaliyeti üzerinde tahditlerin söz konusu olduğu bir sistem olarak, bir yerde sınırlı bir demokrasi şeklidir. Ancak özgürlükle demokrasi arasında önemli bağlar da vardır. Bunların iki temel türü vardır.

Birincisi, muhtemel bir bağlantıdır. Çok da mantıklı olmamakla birlikte, insanların yönetimin baskısından korunmak için geniş özgürlüklere sahip olmak istedikleri bir gerçektir. Bu, onların *sadece* yönetimin gücünün sınırlanmasını istedikleri anlamına gelmez; çokları da yönetimin çok şey yapmasını ister. Ama çoğu insan yönetim üzerinde *bazı* sınırlamaların olmasını arzu eder. İktidarın, tıpkı demokraside olduğu gibi, nihai anlamda halk tarafından kontrol edildiği yerde, yönetimin gücü arzulanan şekilde sınırlanmış olacaktır. Özgürlükle demokrasi arasındaki bağlantının bu şekline delil olarak insanların kendi başlarına seçtikleri yolu gösterebiliriz: Diğer sistemlerde yaşamakta olan insanlar, özellikle liberal demokrasilere kaçmaktadırlar; çünkü kendi ülkelerinde olmayan özgürlük buralarda vardır.

İkincisi, liberal demokratların gerekli gördükleri bağlantılar vardır. Onlar, bazı özgürlüklerin varlığını, demokrasinin mevcudiyeti için gerekli şartlar addederler. Benim de hemfikir olduğum temel bakış açısı şudur: Serbest seçimlerin sağladığı seçme özgürlüğü olmadıkça, insanların kararlar aldıkları söylenemez (izleyen bölüme bkz.). Ayrıca konuşma, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü olmadığı yerde seçme özgürlüğünden bahsedilemez. Liberal-eşitlikçi görüş, özgürlükle demokrasi arasındaki tüm bağlantılarıyla birlikte benimseyecek kadar ilerilere taşınсын ya da taşınmasın, bunlar önemli noktaldır.

Liberal demokrasi açısından önemli olan şey, özgürlük ile demokrasi arasında önemli bağların olmasıdır. İlerleyen bölümlerde bunlar üzerinde yoğunlaşacağız.

Şimdi demokrasi ve eşitliğe dönelim. Burada ilgileneceğimiz özel konu, liberal demokrasi ile eşitlik arasındaki ilişkidir. Bizim için bu ilişkiyi düşünmek, demokrasi-eşitlik ilişkisiyle olduğu kadar, özgürlük-eşitlik ilişkisiyle de ilgili olan birçok noktanın provası olacaktır.

Asıl konu, eşitlikle demokrasi arasındaki yakın bağlantıdır. Ama bu, siyasal eşitlikle olan bir bağlantıdır. Çünkü siyasal eşitlik, liberal-eşitlikçi görüşte hayati bir önem taşımaktadır. Bu iki noktaya taalluk eder. Birinci nokta, demokrasi kavramı ile siyasal eşitlik fikri arasındaki bağlantının sıklığıdır. Bu bağlantı o kadar sıkıdır ki, 'demokrasi'nin siyasal eşitlik olarak tanımlandığı bile olmuştur. İkinci nokta, özgürlükle siyasal eşitlik arasındaki gerilimlerin, özgürlükle diğer eşitlik düşünceleri arasındakiler kadar olmamasıdır. Çünkü diğer eşitlik düşünceleri, eşitliğin tesisi veya sürdürülmesi için devletin teşebbüste bulunmasını gerekli görür veya ima ederler; oysa bu tarz bir devlet teşebbüsü/müdahalesi, bireysel özgürlüğü tehdit eder. Diğer yandan siyasal eşitlik, eğer bir devlet müdahalesi olacaksa, bunun karar alma sürecine bireylerin eşit katılımını sağlamak için yapılmasını salık verir; bu müdahale de, ancak bireysel özgürlükle uyumlu bir müdahale olabilir. Bu nedenle özgürlükle uyumlu bir siyasal eşitlik sadece demokrasiyle değil, liberal demokrasiyle de yakından alakalıdır. Bu klasik görüşte de böyledir.

Ayrıca diğer eşitlik türlerinin liberal demokrasi ile daha da ilerletilebileceğini de hatırlatmak gerekir. Bireysel özgürlüğü kısıtlama ihtimali taşımaya rağmen, insanlar daha fazla eşitlik için devlet müdahalesi isteyebilirler. Keza bir demokraside insanların dediği olur. Özgürlük kısıtlamasının belli sınırlar dâhilinde olması kaydıyla, demokrasinin halâ liberal demokrasi olduğu söylenebilir. Ancak şurasını da hatırlatmak gerekir ki, tüm insanların daha fazla demokrasi istememeleri durumunda, bireysel özgürlükle ilgili sorunlar ortaya çıkacaktır. Çünkü çoğunluğun istediği devlet müdahalesi, azınlıktaki bireylerin özgürlüğüne haksız müdahale olarak görülebilir.

EK: Demokrasi ve Çoğunluk Yönetimi

Demokrasiyi halk tarafından karar alma faaliyeti olarak tanımladık. Bunu kolektif kararların nasıl alınması gerektiğine dair açıklamalar takip etmektedir.

Burada müşkül bir durum var: Farklı ve çok sayıda bireysel kararlar tek bir kolektif kararda nasıl birleştirilebilir? Karar alma faaliyetinin sadece bireyler tarafından icra edilebildiği konusuna 3. Bölüm’de işaret edeceğiz. İlerde tartışacağımız gibi, saf anlamda bireyci bir açıklama imkânsız olsa bile, kolektif karar alma faaliyeti bir anlamda bireysel kararların kombinasyonu olmalıdır.

İlerde kısaca göreceğimiz gibi, aslında zorluğu genellikle ilk planda doğuran yanlış bir kavramlaştırma içermesine rağmen, bu müşkülât genellikle tercihler bağlamında düşünülür ve öyle ifade edilir. Tüm bireylerin tercihleri aynı olsaydı, halkın kararı, bireylerin tercihlerini kayda geçirmekten ibaret olurdu. Fakat böyle bir ittifak yok sayılabilecek kadar nadirdir. Öyleyse farklı bireysel kararlar yerine kolektif bir karardan nasıl söz edilebilir?

Bu soruya verilen en yaygın karşılık, çoğunluğun isteklerine öncelik tanınması gerektiği söylemidir. Bu genellikle basit bir muhakemeye dayanır: Tercihlerin bölündüğü ve oybirliğinin olmadığı yerde, daha büyük sayının yekûna daha yakın olması ve yekûn sayı olma ihtimali azınlıktan daha fazla olması itibariyle, en az değil, en çok sayıdaki tercihler tercihe şayândır. Halkın çoğunluğunun kararı kabul edilir; çünkü o tüm halkın kararı *sayılır*. Bu iddia bazen Locke’da olduğu gibi, daha büyük sayıyı ifade ettiğine göre, çoğunluğun daha büyük bir güç olduğu anlamındaki başka bir argümanla desteklenir. Bu her şeyden önce şu anlama gelir: Çoğunluk öyle veya böyle, er veya geç istediğini alacaktır; dolayısıyla ihtilaf çıkacağına şimdiden alsın. Yani “kafaları kırmamak için onları sayarız.” Daha doğru bir ifadeyle şöyle diyebiliriz: Bir kütle ‘doğal’ olarak, içindeki en büyük gücün kendisini sevk ettiği yöne doğru gider.²⁴ Bir demokrata göre bu cevaplar, karar alma faaliyetinde çoğunluğun alternatifi yoktur anlamındaki başka bir cevapla tamamlanır. Abraham Lincoln bunu çok güzel ortaya koymuştur: “Oybirliği imkânsızdır; sürekli bir düzenleme olarak azınlık yönetimi ise bütünüyle kabul edilmezdir; bu yüzden çoğunluk prensibi çıkarıldığında, geride kalacak olan, bir tür anarşi veya despotizmdir” (First Inaugural Address, 4 March 1861).

Çoğunluğun *per se* karar almasını destekleyen argümanların ikna kabiliyeti ne olursa olsun, “daha büyük güç” söylemi veya Lincoln’un argümanları, çoğunluk kararının tüm halkın kararına eşdeğer sayılmasına yetmez. Aslında Lincoln’un argümanlarının demokrasinin imkânsızlığını ortaya koyduğu söylenebilir. Çoğunluğun yekûn olmaya daha yakın olduğu argümanı, çoğunluk aşıldığı anda inandırıcılığını kaybeder. Mesela, 1000 kişilik bir gruptan 999’u yekûna çok yakındır ama bu sayı 999 değil de 501 olarak gerçekleştiğinde, bunu çoğunluk olarak kabul etmek anlamsızdır.

Çoğunluk yönetimine dair argümanların tutarsızlığını gösterebilecek birkaç cevap daha vardır. Yerimiz bunların detayına inmeye müsait olmadığı için bunlara sadece kısmen değineceğiz. Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Kendall (1941), Dahl (1956), Berg (1965), Holden (1974), 4. Bölüm ve Spitz (1984). (Burada değinilmesi gereken bir nokta da ‘çoğunluk iktidarını meşru gösterme’nin daha genel bir konu tarafından, demokrasinin meşrulaştırılması konusu tarafından absorbe edilme temayülü gösteriyor olmasıdır. Mesela Spitz’e (1984) göre bu böyledir. Ama biz burada özellikle çoğunluk iktidarının başarılı veya demokrasiyle özdeş olup olmadığı konusunda ilgiliz. Demokrasinin istenir olup olmadığını ise 4. Bölüm’de tartışacağız. Azınlık haklarına veya bunların korunmasına karşı çoğunluk iktidarının arzu edilip edilmediği gibi diğer mevzular konumuzla ancak yüzeysel olarak alakalıdır.)

Cevaplardan birisi, çoğunluğun karar almasının normal olarak *en adil* karar alma yöntemi olduğunu (Rawls 1972) veya bunun doğru ya da en mantıklı karara ulaşma ihtimali taşıyan yöntem olduğunu (Black 1963) ileri sürmektir. Ancak tekrar edelim ki, bunlar çoğunluğun karar almasına yönelik argümanlar olabilirler ama -çoğunluk kararının tüm halkın kararı sayılacağı düşüncesiyle- bunun demokratik bir karar alma yöntemi olduğunu göstermezler. Ayrıca tartışmanın tamamında bir belirsizliğin söz konusu olduğunu da burada belirtmek gerekir. Aslında (a) karar alma

²⁴ Çoğunluk iktidarı tartışmalarında ibretlik bir ortak özellik var: Burada halkı basit bireyler topluluğu olarak gören bireyci halk anlayışı ile halkı kolektif bir varlık olarak gören (halkın yekvücut olduğu anlayışında ifadesini bulan) “toplulukçu” halk anlayışı yer değiştirmiştir.

faaliyetinde yöntem veya kural, “siyasa alternatifleri ile ilgili bir karar alınacağı zaman, en çok sayıdaki seçmenin güvenini sağlayan alternatif tercih edilmelidir” ifadesi ile (b) “çoğunluğu oluşturan belli bir halk kesiminin iktidarı” ifadesi arasında önemli bir fark vardır. Çoğunluğun kanun yapması, sadece, bazı yönlerden kutuplaşmış bir toplumda çoğunluğun iktidarını ifade eder. Yoksa ‘çoğunluk’ matematiksel bir ifadedir ve çoğunluğu oluşturan bireylerin her konuda aynı bireyler olduğunu ifade etmez. Bu tartışmaya yoğunlaşmak meseleleri açıklığa kavuşturmakta ve çoğunluk prensibini daha da aydınlık hale getirmektedir (Holden 1974). Ayrıca bu tartışma karar alma faaliyeti, eşitlik ve halk egemenliği arasında mantıksal bir ilişki olduğuna dair argümanların önünü de açmaktadır (Spitz 1984). Fakat Spitz, çoğunluğun karar almasının, ancak saf anlamda bireyci tartışma analizlerini şekillendiren geniş bir bağlama oturtulduğu takdirde demokrasiyi başarabileceğini söyleyerek, tartışmayı daha ileri bir boyuta taşımaktadır. Görülen odur ki, çoğunluk prensibi tek başına halkın kolektif karar alma prensibini anlamlı kılmaz. Aslında bu, çoğunluk prensibiyle bağlantılı dar bir bireyciliktir; zaten buradaki asıl problem de budur. Ama bunu daha ileri boyutta ele almadan önce değinilmesi gereken bir dizi farklı problem vardır.

Bütün bunlar gösteriyor ki, birbirinden farklı bireysel tercihlerin var olması halinde bile kolektif kararların alınabileceğini ispat etmeye kalkışmak, konu ile ilgili güçlükleri daha da derinleştirmektedir. Çoğunluk kararı fikri kabule şayan olsa bile, bu güçlükler yerlerinde kalacaktır. Çünkü bazı durumlarda çoğunluk kararlarının *var olamayacağı* ileri sürülebilir. Bugün bu geniş konu ile ilgili büyük ve karmaşık bir literatür vardır. Temel argüman şudur: Tercihleri birleştirme sorunu ile ilgili mantıksal ve matematiksel problemler o kadar çoktur ki, ne çoğunluğun karar alması kuralı ne de herhangi bir hesaplama ameliyesi, çoğunluğun neyi tercih ettiğinin tespitini net olarak garanti edemez.

Seçmenlerin her bir konuda tek bir tercihlerinin olması veya ilk tercihlerinin hesaba katılması anlayışı gündeme getirildiğinde, bu problemler daha da görünür hale gelir. Bir tercih sıralaması [mesela bir siyasa (a) başka bir siyasa (b) onu daha başka bir siyasa (c) onu da başka bir siyasa] göz önüne alınırsa, bazı durumlarda çoğunluk tarafından tercih edildiği söylenebilecek bir siyasanın olmadığı gösterilebilir. Problemin bir başka yönü ya da problemi ortaya koymanın başka bir şekli, çoğunluğun karar alması kuralına göre kararlaştırılacak meseleleri ortaya koymanın farklı yollarına (mesela düzenlemeleri komitede yapmak) odaklanmak ve sonra da bunların çelişkili sonuçlar üretebileceğini belirtmektir. ‘Çoğunluk döngüsü’ veya ‘seçmen paradoksu’ terimleri, bu tarz problemleri tasvir etmek için kullanılır. Kenneth Arrow, *Social Choice and Individual Values* (Arrow 1963) adlı eserinde bu problemi genel hatlarıyla ortaya koymuştur. Ayrıca bu problem ciddiyet arz eden bir problemdir: “kabaca belirtmek gerekirse, Arrow’ın yaptığı, tam demokrasinin imkânsız olduğunu göstermektedir” (Runciman 1969). (Şüphesiz böyle bir görüş çoğunluk kararının demokratik bir karar olduğunu söylemede -eğer denebilirse tabi- ilk planda herhangi bir problemin olmadığını farz etmektedir.) Bunda herkes hemfikir değil ama problem gerçekten önem arz etmekte ve bu problemle birlikte ana konusu itibarıyla tamamen yeni bir problem alanı -‘sosyal tercih’ ya da ‘genel tercih’- gelişmektedir. (Bir diğeri, aynı bireyci faraziyelerle, ‘piyasanın başarısızlığı’ (mesela çevrenin korunması) durumunda devletin nasıl ve niçin “kamu malları” temin edeceğine dair analizdir. Belirtildiği üzere literatür geniştir fakat çok faydalı yeni araştırma veya tartışmalar şunlardır: Mueller (1979), Elster and Hylland (1986) ve McLean (1987). McLean (1986) temel meselelerin bir kısmına dair kısa ama çok oturaklı tartışmalar ihtiva etmektedir. Daha detaylı bir analiz için “demokrasi teorisiyle sosyal tercih teorisinin yüzleştirilmesi” konusuyla bizzat ilgili olan Riker (1982)’a bakılabilir.

Analistlerin birçok konu üzerinde farklı görüşlerde olmaları şaşırtıcı değildir. Fakat “Arrow problemi”nin kendi referans çerçevesi içinde çözümsüz olduğuna dair yaklaşım hâkim görüş görüntüsü vermektedir. Peki, bu referans çerçevesi doğru mudur? Bu konuda karşı argüman olarak iki ana çizgi vardır.

Önceden de görmüş olduğumuz gibi birinci çizgi, çoğunluk prensibi her hal-ü karda kusurlu olduğuna göre, onu kurtarmak için çabalamaya gerek olmadığını ileri sürmektedir. Çoğunluk

prensibinin kusurlarından birisi, *tercih yoğunluğunu* dikkate almamasıdır. Bunun doğurduğu problemler için bkz., Dahl (1956) 4.Bölüm, Kendall and Carey (1968) ve ayrıca Jones (1988). (Bir diğer kusuru, tercih farklılıklarının çoğunluk tercihleri ve azınlık tercihleri şeklinde net olarak kategorize edilebileceğini farz etmesidir. Aslında tercihlerin sadece iki kategoriye ayrılmasından ziyade, genellikle *büyük tercih farklılıkları* söz konusudur. Bu önemli konuda gündeme derhal ‘pazarlık yaklaşımı’ getirilir.) Fakat tercihlerin *sabit* olduğu varsayımına itiraz edildiği takdirde, muhtelif sabit tercihleri birleştirmek için farklılaşan yoğunluklara başvurulabilir. Keza tercihlerin farklılıklara göre değiştirilmesi, uzlaştırılması ve pazarlık konusu edilmesi fikri de gündeme getirilebilir. Bu yöntem, muhtelif sabit tercihleri birleştirme çabası ile ilgili tüm güçlükleri savuşturur. Bu argüman çizgisi Buchanan ve Tullock (1962) tarafından ele alınarak titizce işlenmiştir. Onların iddiası sonuca götürmez belki [bkz., Barry’nin (1970) eleştirel analizi] ama yararlandıkları birbiriyle alakalı iki düşünce, kesin sonuca götürmeyen karşı argümanın ikinci türünde önemli bir yere sahiptir.

Karşı argümanın ikinci türü, sabit tercihlerle ilgili verilerden yola çıkarak hesaplanmış olmaktan ziyade, ‘etkileşim sürecinden doğan karar’ ve ‘değiştirilmiş tercih fikri’nden hareket eder. Bu fikirleri daha ileriye götürürsek, insanların sırf ‘tercihler’den çok, görüşlere sahip olduklarını ve etkileşim sürecinin *tartışmaya* ve görüşlerin bir araya gelmesine yol açtığını fark etme noktasına geliriz. Bu fikirler, ‘neo-İdealist’ teori tarafından kabul edilmekte olup bir sonraki bölümde zikri geçen Anglo-Amerikan liberal demokrasi teorisinin aşırı bireyciliğine yöneltelen eleştirisiyle bağlantılıdır. Aslında tartışma sürecinden doğan ‘halkın kararları’ anlayışını bize kazandıran, neo-İdealist teoridir (Barker 1942, Lindsay 1935 ve 1943, Thompson 1970; ayrıca bkz., Berg 1965, s. 48-57 ve Holden 1974, 4. Bölüm).

İşaret etmek gerekir ki, bu çizginin önemli bir yönü, görüşlerin ‘tercihler’den daha kolay bir şekilde bireyin ötesinde bir şeyle ilişki kurmalarınıdır. İnsanlar kendilerine ‘doğru soruyu’ sorabilirler ve sormalıdırlar da. Tıpkı Rousseau’nun belirttiği gibi: İnsanlar benim menfaatime (tercihime) uygun olan şey nedir yerine, halkın menfaatine uygun olan şey nedir, sorusunu sormalıdırlar. Çoğunluğun halkın menfaatine ilişkin görüşü, çoğunluğun menfaatine (‘çoğunluğun tercihi’) ilişkin olandan farklı olduğuna –ve azınlık için uygulanması çoğunluğa oranla daha az zor olduğuna- göre, yukarıdaki anlayış çoğunluğun karar alması meselesini büyük oranda çözüme kavuşturmaktadır.

Öyleyse sonuç olarak pazarlık, uzlaşma ve tartışmanın halkın karar alması meselesinde merkezi bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çoğunluğun görüşü üstün geldiği zaman seçim bir noktada gereklidir. Ancak bu çoğunluğun tercihi değil, çoğunluğun halkın menfaatine olan şeye dair görüşü olmalıdır. Dahası bu husus –ve sadece çoğunluk kararının bir anlam taşıdığına dair argümanlar-, tartışma ve etkileşim süreçleri bağlamında ele alınmalıdır (Spitz 1984). Kısaca, dar kapsamlı bireyci liberal demokratik teorideki esas problem, kendi terimleriyle çözüme kavuşturulamaz oluşudur. Halkın karar alması meselesini anlamlı kılmak için dar kapsamlı bireyci faraziyelerden uzak durmak ve ille de belli bir kişiye mal edilmesi gerekmeyen ortak görüşlerin filizlenebileceği platformlarda buluşmak gerekir.